

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Evropský regionalismus - transhraniční regiony

(Střední Evropa, Balkán)

Novopazarský sandžak

Ondřej Platzer

Plzeň 2015

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Mezinárodní teritoriální studia

Studijní obor Mezinárodní vztahy a východoevropská studia

Bakalářská práce

Evropský regionalismus – transhraniční regiony

(Střední Evropa, Balkán)

Novopazarský sandžak

Ondřej Platzer

Vedoucí práce:

Doc. PhDr. Ladislav Cabada, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2015

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, červenec 2015

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu mé bakalářské práce Doc. PhDr. Ladislavu Cabadovi, Ph.D. za čas, který mi věnoval a především za odborné rady a komentáře, kterých si vážím a které mi při psaní této práce pomohly. Dále bych rád poděkoval své přítelkyni, rodině a přátelům za trpělivost a pozitivní energii.

Obsah

1	Úvod.....	6
2	Region a vymezení jeho pojmu.....	10
2.1	Struktura regionu	13
2.2	Transhraniční spolupráce.....	14
3	Historie Sandžaku	16
3.1	Bitva na Kosově poli a následná turecká nadvláda	17
3.2	Konec turecké nadvlády	22
3.3	Situace během 2. světové války a socialistické Jugoslávie	26
3.4	Situace po rozpadu SFRJ.....	30
4	Náboženství.....	33
4.1	Islám v Sandžaku.....	35
4.2	Islámský extremismus	36
5	Identita a vztahy	40
5.1	Pojem Bosňák.....	40
5.2	Vztahy se Sarajevem a okolními státy.....	41
6	Závěr.....	47
7	Seznam použité literatury.....	51
8	Resumé.....	56

1 Úvod

Ve své bakalářské práci bych se rád věnoval Novopazarskému Sandžaku, historickému regionu, který se nachází na území dvou suverénních států jihovýchodní Evropy – Srbska a Černé Hory. Důležitý je jeho význam při budování středověkého srbského státu – stejně tak jako třeba Kosovo. Pod Srbsko patřila především jeho východní a větší část nesoucí název Raška. V současné době je právě tato oblast pod správou Srbské republiky. Jižní část Sandžaku, která se nyní nachází na území republiky Černá Hora, se jmenuje Duklja.

Současné území Sandžaku je téměř totožné s historickou oblastí zvanou Raška, jejímž centrem byla pevnost Starý Ras (v srbštině Stari Ras). V 9. století byla centrem pro vznik prvního srbského státu. Po bitvě na Kosově poli v roce 1389 došlo k procesu postupné nadvlády ze strany Osmanské říše, která zde v 15. století zřídila svou správní jednotku. Základní význam tureckého slova sandžak je „vlajka“ či „prapor“ a odtud se analogicky jeho význam přenesl i na pojem pro tureckou správní jednotku. Je tedy důležité při používání pojmu sandžak být konkrétnější a specifičtější. Území Novopazarského Sandžaku zahrnovalo oblast od území dnešní Albánie až po Bosnu a Hercegovinu. Postupem času se ovšem na Balkáně začaly rozšiřovat státy s křesťanskou vírou a oblast se stala pouhým tureckým koridorem, jenž propojoval Sarajevo a zbytek impéria. Avšak po Berlínském kongresu, který se uskutečnil v roce 1887, ztratil tento koridor svůj smysl, protože Bosna a Hercegovina byla okupována Rakousko-Uherskem. Sandžak sice zůstal Osmanské říši, ale nad jeho územím neměla říše žádný vliv. Navíc zde byli rozmístěné rakouské vojenské jednotky. Západními mocnostmi byla tato oblast považována za strategickou, neboť měla bránit spojení Černé Hory a Srbska. Obě tyto země byly silně vázané na Ruskou říši, a pokud by došlo k jejich spojení, mohli by

Rusové zvýšit svůj vliv na Jadranu. Rakousko-Uhersko si tento fakt dobře uvědomovalo, protože jeho zachováním mohli na oplátku oni získat vliv na jihu Balkánu. Sandžak byl oddělen od zbytku Bosny a zdejší muslimové ztratili kontakt se svým přirozeným centrem. Tento krok je důležitý pro pochopení dnešního vztahu Bosny k Sandžaku a jejich muslimů k Sarajevu. Tím jsem nastínil jeden cíl mé práce, a to formulovat vztahy mezi Bosnou a sandžackými muslimy. Pokusit se tedy dobrat k tomu, jak se tyto vztahy v průběhu historie měnily a na jaké úrovni jsou nyní. Novopazarský Sandžak je totiž specifický svou politickou strukturou a etnickým složením obyvatel. Nacházejí se zde jak Bosňáci, tak Srbové, Černohorci a malá část Albánců. Centrum této oblasti je Novi Pazar, kteří leží v srbské části. Jedno ze dvou srbských islámských společenství dokonce sídlí v tomto městě, kde je také zřízena islámská univerzita.

Před vypuknutím první světové války byly jednotlivé části Sandžaku obsazeny srbskou, resp. černohorskou armádou, které si pak podle vytyčené linie rozdělili. Více se začala otázka této oblasti řešit až těsně před rozpadem Jugoslávie v 90. letech 20. století. Dalším cílem této bakalářské práce bude historické zmapování celé oblasti od prvních zmínek ze středověku až do současnosti. Vyzdvihnout nejdůležitější období, kdy docházelo ke změnám jak politickým, tak kulturním.

Tato bakalářská práce by měla mít charakter případové studie s uplatněním empiricko-analytického přístupu. Bude tedy kladen důraz jak na nestranný postoj, tak na objektivitu a přesnost daných faktů. Cílem práce je poznat a analyzovat transhraniční region Novopazarský sandžak, který patří mezi výlučné případy.

Bakalářská práce je členěna do šesti hlavních kapitol, včetně úvodu a závěru. V úvodu práce jde o nastínění tématu, malý exkurz do historie a hlavně

vytyčení základních cílů, které jsem si stanovil. Dále jsou zde popsány teoretické přístupy, ze kterých práce vychází, a rovněž členění práce a použitá literatura. Ve druhé kapitole dojde k vymezení pojmu region a jeho možných odnoží. Představím různé pohledy a teorie, jež se vztahují k definici a dělení regionu. Jedna podkapitola bude přímo o transhraniční spolupráci – jejích kritériích a definici. Třetí kapitola se bude věnovat Sandžaku a jeho historii, během níž se měnila jeho politická funkce a rozloha. Půjde o podrobnější rozbor zahrnující období od středověku až po současnost. Tato kapitola bude rozdělená na několik segmentů – situace před tureckou nadvládou, turecká nadvláda a její konec a situace okolo druhé světové války a po ní, včetně období socialistické Jugoslávie a situací po jejím rozpadu. Čtvrtá kapitola bude hovořit o náboženství v Sandžaku, rostoucím extrémismu a nesnášenlivosti. Může to způsobit další eskalaci ve společnosti a vyvolat válečný konflikt? Chce jít Sandžak ve stopách Kosova? Jaké jsou jeho možnosti do budoucna? V páté kapitole se bude rozebírat identita obyvatel Sandžaku a vztahy v posledních několika letech s ostatními státy. Důležité je i rozlišování a význam termínu *Bosňák*. V závěru dojde ke shrnutí zjištěných poznatků a zhodnocení, zda došlo k naplnění cílů práce.

Hlavními zdroji pro vypracování této bakalářské práce budou zdroje tvořené českými, bosenskými nebo anglickými publikacemi o historii jihovýchodní Evropy a teorie či informace o regionech. Například se jedná o publikaci *Dějiny jihoslovanských zemí* (Miroslav Šesták a kolektiv), která detailně popisuje historii jednotlivých balkánských zemí, dále pak *Bosenská otázka v 19. a 20. století* nebo *Bosna a Hercegovina – historie nešťastné země* od autora Ladislava Hladkého. Zajímavé jsou i studie a články českých historiků, již se zabývají problematikou Balkánu, jako například Jan Pelikán. Mezi další zdroje, ze kterých budu čerpat, nesmím opomenout internetové zpravodajství či jiná periodika v bosensčině či srbštině. S překlady některých

článků mi pomohl přítel, který žije v Sarajevu.

Pro doplnění jsem navštívil hlavní město Bosny a Hercegoviny a debatoval s tamními obyvateli o jejich vztahu k sandžackým muslimům. Tyto konverzace mi dopomohly k tomu, abych zjistil momentální vzájemný vztah Sarajeva k sandžacké komunitě příznivců islámu a zároveň se podíval na celou problematiku z větší perspektivy, díky které si mohu udělat objektivnější názor na danou věc.

2 Region a vymezení jeho pojmu

Pokud si určím za cíl zkoumat určitý region, je důležité nezapomenout na prostorové vymezení dané lokality. V dnešním světě je u některých regionů těžké jasně vymezit dané hranice. Ty totiž nejsou samozřejmě pevně dané a během historie dochází k jejich změnám. V této kapitole se podíváme na to, jak lze region uchopit v politické vědě.

Region je část území, které vykazuje pro něj typické znaky. Je možné ho rozdělit na dva typy. Ten první je fyzicko-geografický, což znamená, že jeho území je patrné v rámci geografie. Vymezují ho například pohoří, řeky či údolí. Druhým typem je sociálně-geografický, který je dán výskytem určité sociální skupiny na daném území.

Jelikož se studiem regionu zabývá poměrně velké množství autorů pocházejících z různých vědních oborů, jeho pojetí se výrazně odlišuje. Politický geograf Michael Romancov vyzdvihuje výrazný rozdíl patrný mezi přírodními a sociálními vědami. Přírodovědci se při zkoumání nejsou schopni dohodnout na jednoznačné definici, která by byla pro všechny akceptovatelná. Existuje tedy dělení na přirozený region, jehož vymezení je dáno vlastnostmi zemského povrchu, a umělý region, který vznikl díky činnosti člověka a často je ohraničen politickými hranicemi (Romancov, 2004: 418).

Pohledem známého zakladatele francouzské geopolitické školy, Vidala de la Blachea, lze říci, že každý region má v sobě určitou míru energie. I přes přímý vliv člověka má region možnost dosáhnout své individuality. Tím pádem dochází k prolínání znaků přírodního prostředí a lidské činnosti, avšak člověk má zde dominantní úlohu (Bašovský – Lauko, 1990, s. 37).

Systematičtější přístup v této problematice nabízí jeden ze zakladatelů tzv. nového regionalismu, švédský politolog Björn Hettne. Podle něho je na regiony

nahlíženo jako na historickou provincii, případně jednotky vzniklé v rámci národních států. Mezinárodní vztahy totiž dnes chápou region jako tzv. světové regiony. Definicí takového regionu je omezený počet států, které spojuje jejich vzájemný geografický vztah s různým stupněm závislosti (Cabada, 2009: 9-11).

Další zajímavou teorií, kterou propagoval Francouz André Cholley, je ta, že se region nemusí bezpodmínečně vázat na určitou lidskou skupinu. Dnes totiž nacházíme v Asii nebo Africe skupiny obyvatel, které nejsou ještě pevně zakořeněny na daném území (Bašovský – Lauko, 1990, s. 37).

Klaus Roth definuje pojem region dle latinského významu, což v překladu znamená okres či správa. Pod tímto pojmem si představuje nějakou územní jednotku s prostorovým rozsahem. Horší je to s definicí velikosti. Roth proto určil čtyři základní kategorie podle velikosti:

- *mikroregion*
- *mesoregion*
- *makroregion*
- *globální rovina regionů*

Mikroregion je brán jako nejmenší jednotka regionu. Z pravidla se jedná o malý prostor mezi sociální komunitou a okresem, nejčastěji je to jedno město. Jedná se o místo s blízkými vzájemnými vazbami, které jsou spjaté s pojetím domova. Většinou jde o místo, kde dochází k našim každodenním zkušenostem, a proto je velmi důležitý.

Mesoregion je vymezený na větším území, než je město. Klaus Roth ho chápe jako určité správní území, které může být buď okresem, nebo dokonce státem. Toto území má společnou historii a lidské povědomí. V jihovýchodní Evropě se jedná například o Pensylvánii, Černou Horu nebo Peloponés.

Makroregion je velikostně vymezené území mezi státem a kontinentem. V Evropě je to například Balkán, Pobaltí nebo Skandinávie.

Čtvrtý typ je globální rovina regionů. Klaus Roth tak chápe prostor vymezený mezi kontinentem a globální úrovní geopolitického prostoru. Jako příklad lze uvést oblast Středomoří, Karibiku nebo Blízkého východu.

Definice jako taková se velmi těžce objasňuje, jelikož dochází k vzájemnému překrývání jednotlivých úrovní regionů navzájem. Dle Rotha se jedná o nádobu, která obsahuje nejen fyzicko-geografický prvek, ale také lidský element. V devadesátých letech totiž pojem region začíná být chápán jako sociální konstrukt. V regionu se dle geografů Petera Weichharta a Hanse Blotevogela nachází dvojitý konstrukt. Nejde jen o geografické vymezení daného území, ale důležitou roli zde hraje i historicko-politický aspekt, tedy důsledek lidské činnosti (Roth, 2007, s. 18-20).

Michael Romancov ovšem používá makrospektivní dělení regionů, ve kterém rozlišuje tři různé typy. Prvním typem je makroregion nebo také panregion. Druhým typem je transnacionální region a tím posledním je transhraniční. Ten nás vzhledem k povaze této bakalářské práce bude zajímat nejvíce. Dle Romancova je transhraniční region specifický tím, že boří hranice států a spojuje minimálně dvě hraniční oblasti států do jednoho politického regionu. Důležitým faktorem je to, že se jedná většinou o území s malou rozlohou. Další faktor, který ovlivňuje charakteristiku transhraničního regionu, je fakt, že se může jednat o oblast zahrnující členské a nečlenské státy EU, po případně Schengenského prostoru. Problémy těchto transhraničních regionů může pomoci řešit orgán EU, pokud jim národní stát stojí v cestě (Romancov, 2002, s. 14-15). Novopazarský sandžak se zatím neřadí mezi regiony přesahující hranice EU, ale jak Srbsko, tak i Černá Hora jsou mezi kandidáty na členství. V případě Srbska jde hlavně o normalizaci vztahů s Kosovem.

Černá Hora je daleko vážnější kandidát, takže v případě jeho přijetí by se Novopazarský sandžak ocitl ve stejné pozici jako například transhraniční region Istrie před vstupem Chorvatska do EU.

2.1 Struktura regionu

Struktura je jednou z důležitých vlastností regionu. U geografických regionů se rozlišují dva základní typy. Homogenní regiony, které mají stejnorodé vlastnosti, a nehomogenní regiony (nebo také heterogenní, nodální či spádové), které mají sice funkční jednotnost, ale vyznačují se nestejnorodostí svých vlastností (Wokoun, 2008: 65-66).

Homogenní regiony jsou založené na přítomnosti složek se stejnými vlastnostmi v daném čase a daném prostoru. Mezi nimi poté převládají vertikální vazby. Ty jsou nejvíce patrné mezi jednotlivými fyzikálně-geografickými sférami, jako je např. litosféra s reliéfem, hydrosféra, biosféra, apod.) Při vymezení homogenního regionu se předpokládá, že homogenita není absolutní, protože vždy je možné najít nějaké odchylky. Pokud tedy region vymežíme na základě několika znaků, musí se homogenita vztahovat na všechna kritéria. Ve fyzické geografii jsou tyto regiony častější, např. klimatické regiony, než v geografii socioekonomické, kde se s nimi můžeme setkat v menší míře, např. zemědělské regiony (Bašovský – Lauko, 1990: 40).

Nehomogenní (nodální) jsou vzhledem ke své vnitřní struktuře a organizaci jednotné. U nodálních regionů vždy převládají horizontální vazby, které spojují prvky v prostoru do jednoho systému. Skládají se z jednoho či více nodálních center a zázemí (neboli periferie), které je na centrum vázané různými toky či dráhami. Kritériem na vymezení nodálních regionů je intenzita vazeb mezi prvky – hlavně mezi centrem a periferií (Bašovský – Lauko, 1990: 41). Příklad nodálních regionů je například možné sledovat u města, které je se

svým okolím vzájemně provázané obchodními vazbami. Pokud se podíváme na vnitřní strukturu, tak se nodální regiony odlišují svou různorodostí funkcí, které daleko převyšují nízkou hranici odchylek, která je pro homogenní regiony nepřijatelná. Hlavními rysy je přemísťování obyvatelstva a zboží, doprava a další (Wokoun, 2008: 65-66).

2.2 Transhraniční spolupráce

Dnes existuje v Evropě okolo 70 oblastí, které překračují hranice jednotlivých států. Jedná se například o euroregiony, euregio¹ či pracovní společenství. U některých z nich se jejich vznik datuje na rok 1950, avšak největší nárůst byl patrný až na začátku devadesátých let. Skutečnost je nyní taková, že dnes prakticky neexistují žádné místní či regionální orgány v příhraničních oblastech, které by se nějak nezapojovaly do spolupráce mimo hranice své země. První oficiální transhraniční region či cross-border region (CBR) byl založen v roce 1958 na holandsko-německé hranici v oblasti Enschede (Nizozemsko) a Gronau (Německo). Od té doby se další formy přeshraniční spolupráce rozvíjely po celé Evropě. Dnes je známo tedy okolo 70 případů, kdy obce či regionální orgány spolupracují se svými protějšky ze sousedních států na formální úrovni. Cílem je rozvíjet přeshraniční sociální a ekonomická centra prostřednictvím společné rozvojové strategie (Perkmann, 2003: 153-155).

Jako první krok při přeshraniční spolupráci (CBC²) je možné brát méně institucionalizovanou formu spolupráce mezi sousedícími sub národními orgány. Transhraniční region může být definován podle čtyř kritérií. Hlavní

¹ Označení „eurogio“ je dobrovolné regionální sdružení překračující státní hranice. Obvykle představují iniciativu zdola, vycházející z roviny regionálních či komunálních činitelů a nejsou tedy dodatečnou správní úrovní.

² Cross-border co-operation

protagonisté musí být vždy veřejné orgány. Region musí být umístěn ve sféře možností veřejného působení. Za druhé se odkazuje na spolupráci mezi sub národními orgány v různých zemích, které nejsou podle mezinárodního práva právními subjekty. Nesmí proto uzavírat mezinárodní smlouvy se zahraničními úřady, a proto spadají do tzv. *low politics*. Proto jsou většinou CBC založeny na neformálních ujednáních mezi zúčastněnými orgány. Za třetí se CBC zabývá především praktickým řešením problémů v širokém spektru oblastí každodenní administrativy. Za čtvrté CBC zahrnuje určitou stabilizaci přeshraničních kontaktů, zejména budování institucí. Tyto definice přeshraniční spolupráce jsou konkrétnější než Madridská úmluva Rady Evropy. Ta ji definuje jako jakoukoliv společnou akci, která povede k posílení spolupráce a podpoří sousedské vztahy mezi aktéry (Perkmann, 2003: 155).

CBC se tedy týká spolupráce mezi přeshraničními orgány, která vede k vytvoření CBR. Nicméně s ohledem na určité rozdíly v CBR je vhodné si určit tři důležité dimenze (Perkman, 2003: 157).

- geografický rozsah – drobnou iniciativu CBC lze odlišit od pracovních společenství
- intenzita spolupráce – s odkazem na strategickou kapacitu získanou přeshraničním subjektem a jeho míra autonomie tváří v tvář centrálnímu státu a jiným orgánům
- typ aktérů – místní (obecní) orgány je možné odlišit od těch regionálních

3 Historie Sandžaku

Když se podíváme na dnešní polohu, kde se oblast Sandžaku nachází, zjistíme, že se v mnohém shoduje s historickou oblastí zvanou Raška. Její centrum, pevnost Starý Ras, je považováno za středisko prvního středověkého srbského státu, které vzniklo v 9. století. Středověká Raška a dnešní Nový Pazar jsou v blízkosti údolí Ibar, jež je jednou z hlavních tras mezi centrálním Srbskem a Kosovem, zatímco moderní Raška se nachází u soutoku řek Ibar a Raška. Vzhledem ke své poloze a historii regionu je úzce spjata s mnoha válkami mezi Habsburky a Turky³.

V 11. století sice došlo k přesunu hlavního města do Zety, která se nacházela u moře, avšak později ve 12. století byla obě území pod dominancí Rašky. Ta následně dala základ k vytvoření srbského státu, který byl pod vládou dynastie Nemanjićů. Raška musela odolávat bulharské touze po rozmachu a podstatný vliv na ní měla i Byzanc. Zakladatel dynastie Nemanjićů, Štěpán Nemanja, dal podnět k tomu, aby se ve 12. století Raška rozrostla a došlo k jejímu rozmachu. Srbský stát se za jeho vlády zvětšil až trojnásobně. Zeta, která dříve sloužila jako centrum srbského státu, v 11. století byla trvale připojena a spravoval ji Štěpánův nejstarší syn Vukan. Nejmladší syn Rastko, pro nás známější jako Sáva, byl u zrodu samostatné srbské církve a středověkého srbského písemnictví. Štěpán se na sklonku svého života uchýlil do mnišského kláštera pod jménem Symeon a se Sávou nechal založit kolem roku 1198 klášter Chilandar, který se nacházel na Atosu. Prostřední syn se jmenoval stejně jako jeho otec, Štěpán, a nechal se roku 1217 korunovat králem jako Štěpán Prvověnčaný (ten, který byl poprvé korunován). Raška byla centrem srbského státu až do 14. století, kdy se za vlády Štěpána Dušana roku 1345 přestěhovalo do Skopje (Šesták, 1998: 66-70).

³ International Crisis Group (2005). Serbia's Sandzak: Still Forgotten, s. 4.

Připomínky období vzniku a stabilizace srbského státu můžeme pozorovat v množství církevních a světských památek z dané doby. Jako příklad mohou zmínit pozůstatky z tvrze Raška. Většinu památek tvoří církevní stavby, jako například románský kostel sv. Petra, který byl postaven v 9. století v Novém Pazaru⁴. Jedná se o sloh typický pro srbskou architekturu používanou při stavbě církevních budov.

3.1 Bitva na Kosově poli a následná turecká nadvláda

Důležitým mezníkem srbských dějin je bitva na Kosově poli, která se odehrála roku 1389. Tato bitva je jednou z nejzajímavějších a pro Srby nejdůležitějších bitev, jelikož i přes porážku v jejich myslích zůstal pocit hrdosti, který přetrval po několik století. V kotlině nazvané Kosovo pole se střetla srbská vojska s podporou Bosňanů, Bulharů, Uhrů a Albánců proti Osmanské říši. Srby do boje vedl kníže Lazar Hrebeljanović. I přes úmrtí osmanského sultána Murada I. v předvečer bitvy se bojovalo dál. Z počáteční srbské převahy, která vznikla díky turecké panice, se do čela osmanských vojsk postavil Muradův nevlastní syn Bajazid I. Bitvu vyhrál a knížete Lazara zabil. Od té doby se začal hojně rozšiřovat kult sv. Lazara a dodnes patří mezi nejznámější srbské světce a mučedníky. Srbové si tuto událost připomínají jako vítězství proto, že zde padli jejich hrdinové a mučedníci. Připomínají si každoročně velikost tehdejší Srbské říše a svátek sv. Víta považují za den, kdy jejich vojsko zvolilo přijetí do království nebeského. Od té doby se pokládají za nebeský národ⁵.

⁴ Sušické noviny (2014). *Albánie, země moře, hor a (schovaných) orlů*. 21/2014, 21. listopad 2014

⁵ Hrzina, Stanislav (2014). Kosovo pole - vítězství i tragédie jednoho národa. *České národní listy*. (<http://www.ceskenarodnilisty.cz/clanky/kosovo-pole-vitezstvi-a-tragedie-jednoho-naroda.html>, cit. 29. 6. 2015).

Po prohře Srbů byla jejich stoletá vláda nad daným územím vystřídána Osmanskou říší. Za definitivní konec srbského státu se dá počítat dobytí pevnosti Smederevo, kterou Turci dobyli v roce 1459. O několik let později připojili i Bosnu. Osmanská říše přinesla do nově nabytých zemí nejen novou správu a administrativní rozdělení nových říší, ale také své náboženství. Díky tomu Balkán poprvé poznal správní jednotku zvanou sandžak. V turečtině slovo sandžak znamená prapor a v čele této územní jednotky stál sandžak-beg, který ovládal ozbrojené jednotky působící na daném území. Jako důkaz své vlády obdržel vojenský prapor neboli sandžak, který se později přeneseně začal používat jako administrativní správní jednotka. Oblast staré Rašky se shodovala s novým územním celkem, známým jako Novopazarský Sandžak⁶.

V historii Sandžaku hráli velkou roli dvě války. První byl konflikt mezi Habsburky a Osmany v letech 1683-1699, kdy rakouská vojska pod vedením Evžena Savojského obsadila Kosovo a Nový Pazar v roce 1689. O rok později se Rakušané stáhli a Srbové, kteří s nimi kolaborovali, se báli – především srbský pravoslavný patriarcha Arsenij Carnojević I. – a následovali rovněž armádu při odchodu ze země. V roce 1737 se rakouská vojska vrátila. Když došlo o několik měsíců později k jejich opětovnému odchodu, někteří Srbové rovněž odešli s nimi. Tyto dvě masovější migrace byly vždy ve prospěch islámu. Kromě toho během 19. a 20. století mnoho Srbů opustilo jak srbské, tak i černohorské oblasti Sandžaku z ekonomických důvodů a stěhovali se do větších měst⁷.

Oblast Sandžaku měla velmi důležitý strategický a vojenský význam jako dopravní koridor spojující Osmanskou říši s Bosnou. Tato zásobovací linie

⁶ Doleček, Rajko (2004). Necenzurované obrazy z dějin Kosova a Metochie. *České národní listy*. (<http://www.ceskenarodnilisty.cz/clanky/kosovo-a-metochie.htm>, cit. 28. 5. 2015).

⁷ International Crisis Group (2005). *Serbia's Sandzak: Still Forgotten*, s. 4.

byla známá jako „Zelený pás“. Osmani zabrali toto území s muslimskými Slovaný, aby měli jistotu a kontrolu nad tímto územím. Pravoslavní Srbové byli přesídlení z této strategické oblasti. Křesťané byli považováni za potencionální hrozbu, proto docházelo k islamizaci slovanských obyvatel. Tato „přeměna“ byla často doprovázena výhodnými ekonomickými nabídkami, vyšším postavením ve společnosti či získáním majetku. Celá staletí zde fungoval tzv. *devşirme* systém (v turečtině *devşirme*), ve kterém se Slované museli vzdát svých dětí, resp. chlapce. Ti byli následně odváděni do centrální části Osmanské říše, kde se naučili novým zvyklostem a dostali vojenský výcvik. Šlo tak o genocidu ze strany osmanského muslimského systému. Osmanská říše tím potlačovala rozvíjení balkánského obyvatelstva, a sama si tak připravovala mladé vojáky. Jakmile došlo k pádu Osmanské říše, začali být pouze destabilizující silou na Balkáně. To byl výsledek genocidní politiky při osmanské okupaci Srbska⁸.

Tato situace se změnila po Berlínském kongresu. Jedním z témat této konference v roce 1878 byla i otázka Novopazarského sandžaku, protože zde docházelo na Balkáně ke střetu evropských mocností. Na jedné straně stálo Rusko, které si přálo nadále uplatňovat svůj vliv díky Sanstefanskému míru, na straně druhé stála habsburská monarchie, která se snažila získat Bosnu a Turecko a zároveň upevnit vliv ve svých ostatních balkánských územích. Berlínský kongres nakonec uznal formální nezávislost Černé hory a Srbska a habsburská monarchie dostala možnost okupovat Bosnu. Cílem okupace bylo trvalé udržení nového politického řádu a zajištění bezpečnosti na dopravních komunikacích (Šesták, 1998: 202).

⁸ Savich, Carl (neuveveno). Sandzak's Nazi Past: Still Forgotten. *Serbianna*. (<http://www.serbianna.com/columns/savich/072.shtml>, cit. 29. 6. 2015).

Další správní dělení proběhlo v roce 1877, kdy se Novopazarský sandžak vyčlenil z Bosenského vilájetu⁹ a byl připojen k Prizrenskému sandžaku. To mělo za následek vznik Kosovského vilájetu. Jelikož tento vilájet zůstal pod správou Osmanů, vznikl zde koridor, který měl bránit sjednocení nově nezávislé Černé Hory a Srbska, aby Srbsko získalo přístup k Jaderskému moři. Bránil ovšem i habsburské monarchii k šíření svého vlivu na jihovýchod Balkánu, zejména k Soluňskému zálivu a dále k cestám do Indie a východní Asie¹⁰. Díky tomuto územnímu rozdělení získal Novopazarský sandžak zajímavou úlohu v rámci celého Balkánu. Křížily se zde zájmy nejen evropských, ale i balkánských států. Jednalo se o nejzajímavější oblast celého Balkánu a současně je otázka této oblasti nejen otázkou evropských velmocí a balkánských států, ale hlavně i životní otázkou srbského národa (Šesták, 1998: 302).

V rámci Berlínské smlouvy byl 4. července 1878 přijat 25. článek, díky kterému získala habsburská monarchie právo rozmístit na území Novopazarského sandžaku své vojenské jednotky. Tyto jednotky měly za účel zajištění klidného vývoje celé situace a udržovat status quo. Kvůli zachování bezpečnosti nesmělo Turecko rozmisťovat žádné své zvláštní vojenské jednotky. Zároveň získalo Rakousko-Uhersko možnost své okupované území v Sandžaku libovolně rozšířit. Jedinou výjimku tvořilo pohoří Rogozna, jehož hřeben je dělicím článkem mezi Novým Pazarem a Mitrovicemi, a tvoří tak přirozenou hranici Sandžaku s Kosovem. Habsburkové nesměli toto území bez zvláštní smlouvy s Tureckem obsazovat, protože by se dostali přímo do centra evropských zemí ovládaných Tureckem.

⁹ Vilájet tvoří několik sandžaků pohromadě.

¹⁰ Sandžačke novine (2012). *Berlinski kongres i stanje u Sandžaku*.

(<http://www.sandzacke.rs/bosnjaci/historijabosnjaka/berlinski-kongres-i-stanje-u-sandzaku/>, cit. 21. 6. 2015).

Vpád rakouských vojsk do Sandžaku byl řešen smluvně v tzv. Cařihradské konvenci, kterou podepsali zástupci habsburské monarchie a Turecka v Istanbulu 21. dubna 1879. Podrobnosti vpádu vojsk jsou popsány i v Cařihradské konvenci, která proběhla v létě téhož roku v Sarajevu (tzv. Sarajevské protokoly). Ty pouze měnily charakter dohody, nikoliv rozhodnutí Berlínského kongresu. Turci reagovali na rozmístění okupačních vojsk habsburské armády administrativním přeskupením, které zahrnovalo vytvoření tzv. Pljevaljského sandžaku. Ten sdružoval oblasti Pljevlja, Prijepolje a Pribor, kde působily jednotky Rakouska-Uherska. Další okupace byla pro habsburskou monarchii ztížena tím, že se území někdejšího Novopazarského sandžaku rozdělilo na Pljevaljský, Novopazarský, Prištinský a Pečský sandžak (Novák, 2010: 523-573). K dalším změnám v administrativním dělení došlo na začátku 20. století. V roce 1902 bylo vyjmuto několik kaz (obdoba okresů v ČR) a byl založen Sjenický sandžak a kaza Novi Pazar se stala součástí Prištinského sandžaku¹¹.

Dne 28. června 1881 podepsal srbský kníže Milan Obrenović tajnou smlouvu s Rakouskem-Uherskem, ve které se Srbsko zavázalo, že nepodepíše spojeneckou smlouvu s ostatními státy bez předchozí domluvy s Vídní a zřekne se nároků na Bosnu a Hercegovinu a Novopazarský sandžak. Habsburkové na oplátku podpoří vznik Srbského království a nebudou bránit ani případné expanzi směrem na jihovýchod. Výjimkou je zabránění území Novopazarského sandžaku (Šesták, 1998: 277-278), což jen potvrzuje, že si Habsburkové nárokovali toto území a brali ho jako součást svého území. Tohoto závazku později Milan Obrenović využil, 6. března 1882 se prohlásil králem a Srbsko

¹¹ Vestinet (2014). VIŠEVEKOVNA NESLOGA SRBA I MUSLIMANA, JEDNOG ISTOG NARODA RAZLIČITIH VERA. (<http://www.vestinet.rs/pogledi/visevekovna-nesloga-srba-i-muslimana-jednog-istog-naroda-razlicitih-vera>, cit. 21. 6. 2015).

královstvím.

Do situace na Balkáne zasáhla i tzv. mladoturecká revoluce, která proběhla v červnu 1908 v Turecku. Při ní se radikální opozice chopila moci v hlavním městě a obnovila ústavu, kterou krátce po přijetí v roce 1876 pozastavil sultán Abdülhamid II. Rakousko-Uhersko vidělo v tamním konfliktu možnost, jak rychle provést anexi Bosny a Hercegoviny. Vše muselo proběhnout rychle, aby nedošlo k proniknutí liberálních myšlenek i k bosenským muslimům a dříve, než by nově zvolený parlament vznesl požadavek na vrácení Bosny a Hercegoviny zpět Turecku. K anexi tedy došlo 5. října 1908. Proti připojení bylo Srbsko, které tak ztratilo naděje na připojení Bosny a Hercegoviny a budování myšlenky tzv. velkého Srbska. Napětí mezi Habsburky a Srbskem vyústilo v anekční krizi, která trvala několik měsíců. Na stranu habsburské monarchie se postavilo Německo. Na druhé straně se ovšem tradiční partner Srbska – Rusko - do krize nezapojilo a Srbsko v něm nenašlo dostatečnou oporu. Srbsko bylo tedy nuceno 31. března 1909 přijmout habsburskou anexi Bosny a Hercegoviny (Šesták, 1998: 283). Rakousko-Uhersko na základě jednání s Tureckem v únoru téhož roku stáhlo své vojenské jednotky z území Novopazarského sandžaku, které zde měla na základě rozhodnutí Berlínského kongresu a následných Cařihradských konvencí.

3.2 Konec turecké nadvlády

Když se srbské a černohorské jednotky v roce 1912 dostaly na území Sandžaku, byly místními ortodoxními obyvateli vnímané jako osvoboditelé a přijaly křesťanská království Srbska a Černé Hory za své. Paměti mluví o tom, jak se Srbové chovali důstojně, když vstoupili do Nového Pazaru. Na rozdíl od

černohorské armády, která se snažila násilně křtít místní Bosňáky¹².

Konec turecké nadvlády nad Sandžakem započal již během první balkánské války, kdy se jako první osamostatnila 8. října 1912 Černá Hora. O několik dní později se do války zapojilo Srbsko, Řecko i Bulharsko. První balkánskou válku ukončil tzv. Londýnský mír, který byl vyhlášen 30. května 1913. Tímto mírem nejvíce utrpělo Turecko, které tak přišlo o všechna balkánská území na západ od hranice Enosu a Midie. Vznikla tak nová svobodná území, která se rozdělovala mezi spojenecké státy až při ukončení tzv. druhé balkánské války. Ta vypukla v červnu 1913 po stažení Turecka z Balkánu mezi spojenci z první balkánské války, především mezi Bulharskem a Srbskem. Spor vznikl o územní zisky, obzvlášť území Makedonie, které si nárokovaly oba státy. Srbský stát se po vyhrané druhé balkánské válce rozrostl na dvojnásobek a zahrnoval velkou část Makedonie a Kosovo. Následná bukurešťská smlouva ze srpna roku 1913, která ukončila druhou balkánskou válku, rozdělila území Novopazarského sandžaku mezi Srbsko a Černou Horu. Zajímavostí je, že toto území představuje jediný region, ve kterém se zachovalo označení „sandžak“ i po ukončení turecké nadvlády na Balkáně a s ním spojené administrativní dělení. Jakmile došlo ke stažení Turecka z Balkánu, byla zaznamenána velká migrace muslimského obyvatelstva, která směřovala pryč z Balkánu (Šesták, 1998: 284-286). Během první balkánské války Srbové zrušili nevolnictví pro pravoslavné věřící a feudální systém. Opatření zahrnovala i rozsáhlou pozemkovou reformu, která vyvlastňovala půdu muslimům a vracela ji do rukou pravoslavných Srbů. Zároveň Srbský stát zrušil veškeré daně, které museli křesťané muslimům platit, což se jim samozřejmě nelíbilo. Náhlé odstranění Sandžaku z Osmanské ekonomické sféry, následné balkánské války i kompletní restrukturalizace ekonomiky vedly k tomu, že bylo

¹² International Crisis Group (2005). Serbia's Sandzak: Still Forgotten, s. 4.

celé území velmi zbídačené. Když v roce 1915 dorazila habsburská vojska, místní muslimové je vítali s otevřenou náručí. Habsburkové v nich viděli spojence v jinak nehostinném prostředí, a proto obnovili feudální systém a navrátili muslimům půdu. Další změna přišla po porážce Rakouska-Uherska v 1. světové válce, kdy Srbsko feudální privilegia zrušilo a započalo agrární reformu, ve které přerozdělovalo půdu nejmocnějším muslimským statkářům prostým Srbům. Někteří muslimové tak přes noc přišli o veškerý svůj majetek a začali se přidávat k lupičům.¹³

Zajímavým faktem je vztah muslimského obyvatelstva k vojskům habsburské monarchie. Během 1. světové války pronikly císařské jednotky Pljevlji, Nového Pazaru či Priboje a dočkaly se tam výrazné podpory ze strany muslimského obyvatelstva¹⁴. Před volbami v roce 1921 potřeboval premiér Nikola Pašić z Bosňáků vytvořit parlamentní většinu, a proto se snažil dohodnout s muslimskou stranou Dzemijat. V dohodě stálo, že by došlo ke kompenzaci vyvlastněného majetku, možnost vykonávat náboženské soudy (právo šaría) pro rodinné záležitosti a provozovat náboženské školy. Zároveň by v armádě nebylo pro muslimy podáváno vepřové¹⁵. Dohoda sice ztroskotala, ale tato skutečnost je velmi podstatná, neboť později došlo k odvetným akcím srbských a černoohorských jednotek a následné nucené vystěhovávání muslimského obyvatelstva ze Sandžaku. Nejznámějším příkladem je nechvalně známý četník Kosta Pećanac, který se svými jednotkami v dubnu 1921 brutálně zavraždil 20 muslimů ve vesnici Brodarevo. O rok později téměř vyvraždil rodinu Rizvanoviće nedaleko vesnice Starčević¹⁶. Po řadě dalších stížností vláda

¹³ International Crisis Group (2005). Serbia's Sandzak: Still Forgotten, s. 5.

¹⁴ Krcić, Šefket (2011). POLITIČKI PROCESI U SANDŽAKU. *Bošnjaci.net* (<http://www.bosnjaci.net/prilog.php?pid=42716>, cit. 21. 6. 2015).

¹⁵ International Crisis Group (2005). Serbia's Sandzak: Still Forgotten, s. 5.

¹⁶ Muratović, Admir (2013). Govor, prof.dr. Admira Muratovića, direktora Instituta za istraživanje genocida i zločina na promociji knjige „Sandžačko stoljeće od M. Šemsikadića do Zukorlića. *Sandžakpress*. (<http://sandzakpress.net/govor-prof-dr-admira-muratovica-direktora-instituta-za->

Nikola Pašiće ustanovila vyšetřovací komisi, která začala vyšetřovat přímo na místě. Bylo shledáno, že jednotky Kosty Pećance nešetřily majetek ani čest.

Řada sandžackých muslimů nechtěla setrvat na území, které patří Srbsku a Černé Hoře, a proto byla v srpnu 1917 uspořádána v Sjenici třídní konference představitelů muslimské komunity, v čele s Mehmed-begem Bajrovićem. Výsledkem byla tzv. Sjenická rezoluce, která si kladla za cíl připojit Sandžak k Bosně. Poté proběhla ještě konference v Novém Pazaru. Po válce ovšem došlo k masivnímu zatýkání všech účastníků a jejich následnému obvinění za velezradu a odsouzení k několikaletým trestům. Někteří z nich byli roku 1920 na základě amnestie pro politické vězně propuštěni¹⁷. I přesto se požadavky na připojení Sandžaku k Bosně objevovaly později za druhé světové války nebo v 90. letech po ukončení občanské války v Jugoslávii.

Meziválečné období v Sandžaku je charakterizováno špatnou správou a řízením. Panovala zde záměrná státní diskriminace Bosňáků. Srbové i Černohorci upozorňovali na to, že sandžačtí muslimové jsou Turci, a státní správa Království Srbů, Chorvatů a Slovinců k nim byla značně nepřátelská. V tomto období královská vláda dosáhla dohody s Tureckem a nechala přesídlit asi 200 000 muslimských Slovanů a Albánců ze Sandžaku a Kosova. Vypukaly tam epidemie, včetně tyfu, nebyl tam žádný průmysl a pozemkové reformy narušily ekonomiku.¹⁸

istrazivanje-genocida-i-zlocina-na-promociji-knjige-%E2%80%9Esandzacko-stoljece-od-m-semsikadica-do-zukorlica, cit. 21. 6. 2015).

¹⁷ Krcić, Šefket (2011). POLITIČKI PROCESI U SANDŽAKU. *Bošnjaci.net* (<http://www.bosnjaci.net/prilog.php?pid=42716>, cit. 21. 6. 2015).

¹⁸ International Crisis Group (2005). *Serbia's Sandzak: Still Forgotten*, s. 5.

3.3 Situace během 2. světové války a socialistické Jugoslávie

Během druhé světové války došlo opět k tomu, že se území Sandžaku stalo místem, kde se křížily různé zájmové linie některých států. Skrz území Sandžaku, konkrétně městy Priboj, Nova Varoš, Sjenica a Novi Pazar, procházela demarkační linie mezi okupačními armádami Německa a Itálie. Kromě Německa a Itálie chtěl svůj vliv uplatnit i Nezávislý stát Chorvatsko a Albánie (Šesták, 1998: 447-452). Nezávislý stát Chorvatsko, který byl vytvořen pod patronátem nacistického Německa, v sobě zahrnoval i Bosnu a Hercegovinu a ustašovská vlády již připravovala možnost zavedení vlastní vlády v Sandžaku. Muslimové se přikláněli k připojení k Bosně, v tomto případě i k chorvatskému loutkovému státu. Ustašovci se snažili o vytvoření etnicky „čistého“ Chorvatska, avšak tento cíl se jim nepodařilo naplnit. Žilo zde mnoho bosenských muslimů, u kterých se nepodařilo dokončit jejich přeměnu na Chorvaty. Dokonce byli uznáni jako rasově nejčistší část chorvatského národa. Islámské náboženství tedy bylo podporováno, ale i tak se našla malá část z muslimů, kteří se nadchli pro nový stát a konvertovali (Šesták, 1998: 455-457).

Během druhé světové války vznikla v Jugoslávii dvě odbojová hnutí. Pod vedením plukovníka generálního štábu, Dragoljuba Mihailoviće, který byl jugoslávskou exilovou vládou povýšen na generála a ministra obrany, vznikly v létě 1941 převážně srbské vojenské oddíly. Ty se hlásily k tradici tzv. četníků. V tom samém roce vzniklo komunistické odbojové hnutí pod vedením Josipa Broze Tita. Tzv. partyzáni se hlásili k bratrství a jednotě národů Jugoslávie. Četníci a partyzáni se spolu pouštěli často do střetů, které vyústily až v občanskou válkou, ze které vítězně vyšel Josip Tito.

V listopadu 1942 byla vytvořena Antifašistická rada národního osvobození Jugoslávie (AVNOJ), která představovala protifašistický odboj a zároveň plnila funkci správy osvobozených území. Otázku poválečného státoprávního uspořádání Jugoslávie měly na starosti (ZAVNO) Zemské antifašistické rady národního osvobození (Hladký, 2006: 191-200). Po druhé světové válce se Sandžak rozdělil opět mezi Černou Horu a Srbsko v rámci Jugoslávie. V zemi se k moci dostala komunistická strana pod vedením Josipa Tita, která okamžitě začala budovat socialistický federativní stát s prvky národního programu, jenž si získal popularitu u obyvatelstva. Stejně ovšem docházelo k potlačování nekomunistických politických organizací a cenzuře, která je typická pro komunistické země spadající pod vliv Sovětského svazu. Od začátku Tito prosazoval rovné postavení národů a kulturní autonomii jednotlivých států v Jugoslávii. Uznal makedonský i muslimský národ a jugoslávské úřady netolerovaly žádné projevy nacionalismu. Tito kladl důraz na vytvoření tzv. jugoslávského občana. Novopazarský sandžak zůstal jako relativně klidné území do vypuknutí občanské války v devadesátých letech.

Muslimové byli nastupujícím socialistickým režimem postihováni. Nemohli doufat v lepší společenské postavení ani status. Po druhé světové válce proto docházelo k jejich emigraci. Většinou prchali na tureckou ambasádu v Bělehradě a dokazovali svůj turecký původ. Muslimové ze Sandžaku ovšem přišli na to, že mnohem jednodušší je emigrovat přes Makedonii (Hadžišehović, 2003: 134).

Okruh Nový Pazar fungoval až do roku 1947, kdy byl systém *okruhů* zrušen, a místo nich vznikly *oblasti*. V rámci správních změn byl Sandžak rozdělen mezi dvě oblasti se srbskou většinou, které měly svá správní sídla v městech Užice a Kragujevac. Nové hranice byly z hlediska geografie přijatelnější a zároveň rozmísily bosňácký politický vliv a udržely Srby ve státní

správě. Ostatní hraniční či správní změny nastaly během komunistické éry. Všechny měly za cíl rozmělnění Sandžaku mezi srbské většinové okresy. Nicméně vzpomínky na autonomní Sandžak během války zůstávaly v myslích obyvatel stále a inspirovaly později politiky v 90. letech.

V důsledku války se musely komunistické úřady vypořádat s ozbrojenými skupinami a bandity, kteří odmítli nové uspořádání. Armáda i Státní bezpečnost neboli UDBA (v bosensčině Uprava državne bezbjednosti) byly na území Sandžaku aktivní a často útočily na srbské a bosenské vesnice a rodiny. Když Tito odstranil srbského nacionalistu a viceprezidenta Alexandra Rankoviće z čela UDBA, v roce 1966 se otevřely státní archivy, které odtajnilly nesmyslná obvinění a nepravdivé zprávy proti Bosňákům.

Komunisté nadále oddělovali církve od státu. Nikoliv pomocí zákazu náboženství, ale zesvětštění státu. Náboženství a rituály byly povoleny pouze v církevních budovách a v soukromí. V případě sociálního, ekonomického či politického postupu směrem vzhůru bylo nutné být alespoň formálním členem strany.

„Jednota a bratrství“ – to byla základní formule prezidenta Tita, používaná mezi lidmi a jednotlivými národy stylem od shora směrem dolů a zároveň vymáhána bezpečnostním aparátem státu. Byl to efektivní způsob, jak udržet pod pokličkou odstředivé síly nacionalismu. Etnická tolerance byla základním kamenem státu. V politice to znamenalo, že Bosňáci v Sandžaku obvykle zastávali funkci starosty a Srbové funkci šéfa komunistické strany. Poté, co byl odstraněn Ranković, docházelo k výměně obou funkcí s tím, že většinu stejně tvořili Srbové.

V poválečném období se průmysl v Sandžaku orientoval na textilní. Vzhledem k finančním potížím a rozkolu Tita se Stalinem nabraly továrny jen

600 zaměstnanců. S náborem byly i přes vysokou nezaměstnanost problémy, protože většina mužů považovala práci v textilce za ryze ženskou. Tito postupně otevřel továrny na výrobu cihel, bot, dlaždic nebo dokonce důlní techniku nebo baterie. Nechyběla ani továrna na nákladní automobily značky FAP. I přes snahu o rozšíření průmyslu zůstal textilní a obuvnický průmysl nejvíce zaměstnávající.

Tito rovněž zavedl osmiletou povinnou školní docházku. Tento krok byl nesmírně důležitý, protože v Novém Pazaru byla velmi nedostatečná gramotnost. Komunistické úřady postavily školy včetně tělocvičen. Vysoké školy fungovaly odděleně – Srbové navštěvovali především univerzity v Bělehradě či Niši, Bosňáci chodili do škol v Sarajevu a později Prištině.

Titova zahraniční politika spočívala v tom, že byli muslimové často představováni před mezinárodními společenstvími, aby se pěstovaly dobré vzájemné vztahy s islámskými zeměmi aktivních v Lize nezúčastněných států. Ironií může být to, že většina těchto muslimů vedla světský život a náboženství u nich hrálo podřadnou roli. Rostl ovšem jejich sociální a ekonomický statut. I proto zpětně mnoho muslimů pohlíží na Titovo éru jako na zlatý věk spolupráce mezi jednotlivými etniky, kdy Sandžak zažil ekonomický růst, industrializaci a rozvoj vzdělání. Vzniklo mnoho nových příležitostí. Muslimové se začleňovali do srbských řídicích struktur a ochotně přiznávali věrnost státu, který se k nim choval jako rovnocenný partner. Dokonce i dnes je ve spoustě obchodů v Novém Pazaru obraz či podobizna Tita¹⁹.

Vztahy mezi centrem a periferií se v Jugoslávii postupně měnily. Od konce šedesátých let, kdy odešel vlivný federální ministr vnitra Alexandr Ranković, se situace vyvíjela v neprospěch centra. Polovina šedesátých let byla

¹⁹ International Crisis Group (2005). Serbia's Sandzak: Still Forgotten, s. 5-7.

ve znamení uznání plurality ekonomických zájmů i narůstající podpory etnonacionální plurality. Na přelomu 60. a 70. let docházelo ke státoprávním reformám, které způsobovaly decentralizaci. V roce 1974 byla přijata nová jugoslávská ústava, díky které se moc rozdělila mezi šest republik a dvě autonomní oblasti. Decentralizací došlo k podpoře místních a republikových zájmů a dále decentralizace zakryla nedostatečnou reformu systému jako celku (Šesták, 1998: 540-550).

V květnu 1980 zemřel Josip Broz Tito, zakladatel a prezident socialistické Jugoslávie. Ta se tak ocitla na křižovatce. Jednou z možností bylo přejít na západní model společnosti a hospodářství, druhou návrat k „balkánským“ kořenům. Po smrti Tita sice Jugoslávie vypadala pořád jako fungující stát, měla velmi silnou armádu a pořád těžila z pozice kyvadla mezi Východem a Západem, ale bylo jasné, že bez pevné ruky dojde k postupnému rozpadu.

3.4 Situace po rozpadu SFRJ

Politické problémy se ovšem řešily pouze dočasně nebo nedostatečně, což vedlo na začátku 90. let k nepokojům mezi jednotlivými národy. Pro vyřešení srbsko-chorvatského prostoru došlo k vytvoření Bosny a Hercegoviny jako samostatného celku (Šesták, 1998: 495-503). Samotný Sandžak ovšem po druhé světové válce nikdy nevytvořil samostatnou kompaktní jednotku, neměl žádný specifický status ani žádnou formu autonomie a k tomu odpovídající instituce.

Otázka Sandžaku se začala řešit v devadesátých letech minulého století v období rozpadu Socialistické federativní republiky Jugoslávie a postupného osamostatňování jednotlivých republik. Požadavky začala klást Muslimská národní rada Sandžaku (MNVS), jejíž hlavní hybnou silou byla sandžacká

pobočka bosenské politické SDA - Strany demokratické akce (Hladký, 2006: 128). MNVS byla založena v roce 1991 a již v roce 1993 se přejmenovala na Bosňáckou národní radu Sandžaku. V říjnu 1991 bylo pořádáno referendum, ve kterém se obyvatelé Sandžaku měli vyjádřit k otázce ohledně politické autonomie. Referenda se zúčastnilo 70% oprávněných voličů²⁰ a drtivá většina hlasovala pro autonomii. Požadavek na autonomii byl oficiálně představen, až bylo jasné, že mezinárodní společenství uzná nové republiky vzniklé po rozpadu SFRJ. V polovině roku 1993 přišel Sandžak s požadavkem velké míry autonomie. Ovšem autoři byli ze strany srbských i černohorských úřadů obviněni z ohrožování státní suverenity a řada Bosňáků byla zatčena. Rozsudky nebyly vyneseny ani po více než deseti letech od zatčení.

Bosňácká národní rada Sandžaku (BNVS - Bošnjačko nacionalno vijeće Sandžaka) v červenci 1997 přijala Deklaraci práva Bosňáků na politickou a národní rovnoprávnost, ve které vyjádřila zájem o zachování tehdejší Svazové republiky Jugoslávie jako federálního společenství, ve kterém by měl Sandžak vysoký stupeň autonomie²¹. Tehdejší vládní představitelé ovšem nejevili o Deklaraci sebemenší zájem. Na zasedání BNVS v červenci 1999 došlo k opětovnému požadavku na autonomii a úpravu statutu Sandžaku. V té době ovšem byly muslimské politické strany na politické scéně roztržštěné. Nedokázaly se spojit a vyvinout tlak. Srbsko totiž bylo v té době velmi oslabené eskalací konfliktu v Kosovu.

Ke konečnému správnímu rozdělení Sandžaku došlo v roce 2006, kdy Černá Hora vyhlásila nezávislost na Srbsku. Území bylo rozděleno mezi

²⁰ IFIMES. *SANDŽAK – A REGION THAT IS CONNECTING OR DIVIDING SERBIA AND MONTENEGRO?* (<http://www.ifimes.org/en/8016-sandzak-a-region-that-is-connecting-or-dividing-serbia-and-montenegro>, cit. 21. 6. 2015).

²¹ IFIMES. *SANDŽAK: REGIJA KOJA POVEZUJE ILI DELI SRBIJU I CRNU GORU?* (<http://www.ifimes.org/ba/7965-sandzak-regija-koja-povezuje-ili-deli-srbiju-i-crnu-goru>, cit. 21. 6. 2015).

nezávislý stát Srbska a Černé Hory. Tím skončila naděje na vytvoření vlastní autonomní jednotky. Srbská část netvoří ani samostatnou správní jednotku a je rozdělena na Rašskou a Zlatiborskou. Černohorská část Sandžaku je nazývána pouze jako severní Černá Hora. Sandžačtí Bosňáci se alespoň začali na prahu nového tisíciletí více zapojovat do politického života Srbska, resp. Černé Hory. Stát se na druhou stranu snaží podporovat hospodářské projekty, ale stejně je v očích sandžackých muslimů pomoc ze strany státu nedostatečná.

V opštinách Novi Pazar a Tutin byla v roce 2002 zavedena bosenština jako úřední jazyk a byly zavedeny i nové městské symboly, vlajka nebo erb. Dále s tím souvisí i zavedení regionální televize, univerzity. Na druhou stranu vzniká díky rostoucímu vlivu islámu mezi sandžackými Srby obava o jejich budoucnost.

Muamer Zukorlić, islámský vůdce v Sandžaku, v roce 2011 prohlásil, že nehodlá udělat ze Sandžaku „novou Dubaj“. Jde mu pouze o vyhlášení autonomie. Panuje zde ovšem obava z toho, aby nedošlo k etnickému vzplanutí, jako např. nedávno v Kosovu²².

²² The Economist (2011). *The troubles of Sandzak. Together we are stronger!*. 27. 8. 2011. (<http://www.economist.com/node/21526933>, cit. 29. 6. 2015).

4 Náboženství

Když se během občanské války v Jugoslávii stala srbská vláda nefunkční, lidé se začali obracet na instituce, které fungují a chrání jejich zájmy. Toto vakuum bylo vyplněno kostely a mešitami. Výsledkem náboženské komunity v Sandžaku je fakt, že mají mnohem větší moc než demokraticky zvolené politické autority a instituce. Lidová rčení na Balkáně uvádějí, že tam, kde je šavle a dělo, tam bude i hodža²³ a kněz. Naneštěstí pro Sandžak místní kazatelé často šíří poselství o nesnášenlivosti a nenávisti k jinému náboženství. Důležitost organizovaného náboženství může být viděna v interakci mezi politiky a náboženskou komunitou. Například premiér Djindić navštívil Nový Pazar v roce 2002 a procházel se jak s opatem kláštera Sopočany, tak i s hlavou islámského společenství Muftím Muamerem Zukorličem. Velmi podobné to bylo i s návštěvou srbského prezidenta Tadiće. Zde je patrné, že vrcholní představitelé srbské politiky mnohem raději jednají s náboženskými vůdci než s místními politiky a předsedy jednotlivých stran.

Islám je v Sandžaku tradiční, patriarchální, konzervativní, ale i relativně sekulární. Podobně jako v Bosně nebo jinde na Balkáně inklinoval k súfismu, což je mystická forma či spiritualita islámu. Mnoho muslimů pije alkohol i jí vepřové maso. Ženy žijící v městech nemusí nosit pokrývku hlavy a některé z nich se oblékají i podle západní módy. Na vesnici zas chodí zahalené nejen muslimské, ale i srbské ženy. Obecně je islám v Sandžaku politicky klidný. V roce 1990 se ovšem muslimové cítili existenciálně ohroženi,²⁴ a tak tíhli k instituci, která by jim nabídla domov i bezpečí – tedy mešitu, a tak mohla změnit jejich mentalitu²⁵. Existuje řada faktorů, které ovlivnily balkánský islám a způsob, jakým je praktikován. Došlo k jeho propojení s místními tradicemi a

²³ islámský kazatel

²⁴ Viz kapitola 4. 2. Islámský extremismus

²⁵ International Crisis Group (2005). Serbia's Sandzak: Still Forgotten, str. 22-23.

v běžné praxi se stávalo, že obyvatelé vyznávali „dvojitou víru“ (v srbské dvoeverje). To znamená, že si tajně uchovali křesťanskou víru, zatímco oficiálně přijali islám. Dnes najdeme hned několik odkazů křesťanství či židovství v „balkánském“ islámu. Například se jedná o kult svatých, pouť k jejich hrobům či kult relikvií. Mezi další prvky patří návštěva ortodoxních kostelů a klášterů a péče o ně nebo křest dětí. Mnoho islámských tradic zaniklo za období socialistické Jugoslávie, kdy měla sekularizace společnosti vliv i na muslimskou komunitu. Vzhledem k tomu, že vazby s islámem nebyly tak silné a populace byla izolována od náboženských center z politických důvodů, někteří z nich přešli z islámu k ateismu, který byl podporován státem. Dnes jsou muslimské tradice a životní styl předmětem dalších změn, které vyplývají ze složité situace v regionu a společnosti. Tempo změn v praktikování islámu v Sandžaku se zvýšilo po pádu komunismu v roce 1991 (Duda, 2011: 330-331).

Srbská pravoslavná církev je stejně jako islám tradiční, konzervativní a patriarchální náboženství. Jde o prvek národního programu Velkého Srbska a veřejně sympatizuje s nacionálními cíli Miloševičovy éry. Ten používal srbskou církev pro své vlastní účely, ale nedovolil, aby se stala jeho politickým konkurentem. Když došlo k odstranění Miloševiče, srbská pravoslavná církev velmi posílila ve společnosti své postavení. Náboženská výchova probíhala v srbských školách a stát daroval finance na dostavbu církevních památek, zejména na katedrálu sv. Sávy v Bělehradě.

Církev často hovoří o diplomatických a politických otázkách, jako jsou hranice, typ státního zřízení či zacházení s národnostními menšinami. Většinou jsou postoje protizápadní, defenzivní a izolacionistické. Srbská pravoslavná církev je nejvíce konzervativní ze všech pravoslavných církví na světě. Je vázaná na ultrakonzervativní a nacionalistické skupiny, zejména na ty, které svou ideologií vycházejí z období srbské kolaborantské vlády za druhé světové

války. Hodně z jejich současného myšlení pochází ze spisů dvou pravicových antisemitských kleriků – Nikolaje Velimiroviće a Justina Popoviće²⁶.

4.1 Islám v Sandžaku

Islámské společenství Srbska bylo založeno v roce 1868 v Bělehradě. O vznik se zasloužil srbský kníže Miloš Obrenović, který se osobně angažoval při rekonstrukci mešity Bajrakli. Dle Ministerstva pro náboženské náležitosti republiky Srbska je to tradiční náboženská komunita a disponuje plnou právní subjektivitou. Nynější islámský duchovní vůdce Sandžaku, Muftí Muamer Zukorlić, požadoval po srbském premiérovi, aby se centrem komunity stal Nový Pazar²⁷.

Sandžačtí Bosňáci se v poslední době přiklánějí k tomu, že islám se dá srovnávat s jejich národní identitou. Stále se ve větších městech objevují zahalené ženy či dívky a každým rokem roste počet muslimů, kteří podnikají cestu do Mekky²⁸. Islámské společenství velmi hojně podporuje orientaci k islámu. Důkazem je vznik islámské univerzity v Novém Pazaru. Zásahu na tom má předseda Islámského společenství, Muftí Zukorlić, který rovněž dohlíží na síť islámských středních škol a islámského vydavatelství a vede také muslimský klub mládeže. V Novém Pazaru jsou i muslimské mateřské školky pod patronátem Islámského společenství. Vychovatelky jsou oblečené řádně dle islámských pravidel. Děti jsou zároveň seznamovány s pravidly a základy islámu. Gymnázia jsou rozdělená na dívčí a chlapecká a disponují internátem pro studenty z celého Sandžaku. Podle organizace International Crisis Group

²⁶ International Crisis Group (2005). *Serbia's Sandzak: Still Forgotten*, str. 26.

²⁷ IFIMES. *SANDZAK – A REGION THAT IS CONNECTING OR DIVIDING SERBIA AND MONTENEGRO?* (<http://www.ifimes.org/en/8016-sandzak-a-region-that-is-connecting-or-dividing-serbia-and-montenegro>, cit. 21. 6. 2015).

²⁸ Helsinki Committee for Human Rights in Serbia (2005). *Sandzak: Still a Vulnerable Region*. Annual Report 2004.

(ICG) jsou školy financovány především Bosňáky, kteří žijí v diaspoře v zahraničí, dále pak z darů mecenášů z Blízkého Východu a místních sponzorů²⁹. Určitá finanční závislost vznikající díky sponzorům z Blízkého Východu může s sebou přinést i řadu nežádoucích důsledků, které mohou plynout z radikálních skupin z arabského světa tzv. vahabistů. Muftí Zukorlić ovšem popírá spojitost Islámského společenství s vahabisty.

V akademickém roce 2006/2007 vznikla na univerzitě v Novém Pazaru fakulta islámských studií³⁰. Hned po zahájení činnosti došlo ke konfliktu mezi představiteli Islámského společenství a koalice Lista za Sandžak. V září roku 2006 při meetingu před předčasnými komunálními volbami vpadlo několik příznivců oknem do prostor fakulty a zdemolovalo část interiéru. Na obvinění podané Islámským společenstvím reagovala Bosňácká národní rada, v jejímž čele stojí předseda Listy za Sandžak, Sulejman Ugljanin. Následovalo přerušení kontaktů s Islámským společenstvím a po vítězství Listy za Sandžak v komunálních volbách došlo na základě rozhodnutí zastupitelstva opštiny Nový Pazar k částečnému zbourání budovy Fakulty islámských studií, které bylo přerušeno až na základě početné demonstrace³¹.

4.2 Islámský extremismus

V červenci 1990 byla založena politická strana SDA – Strana demokratické akce (v bosenštině Stranka demokratske akcije). Jejím úkolem je chránit zájmy a práva srbských muslimů, zejména těch v transhraničním regionu Sandžak. Tehdejší lídr sandžacké pobočky SDA, Sulejman Ugljanin,

²⁹ International Crisis Group (2005). Serbia's Sandzak: Still Forgotten, str. 25

³⁰ Fakultet za islamske studije (2009). *Fakultet za islamske studije danas*. (<http://fis.edu.rs/2009/01/08/fakultet-za-islamske-studije-danas/>, cit. 21. 6. 2015).

³¹ Bakračević, Slavka (2006). Brane zgradu fakulteta. *Politika Online*. (<http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/t8307.lt.html>, cit. 21. 6. 2015).

začal tvrdit, že muslimové nemají žádná práva a je proti nim vedená propaganda. Ta měla sloužit k jejich zdiskreditování. Během války v Jugoslávii docházelo k několika incidentům, při kterých byli sandžakští muslimové vysídlováni nebo unášeni. Uvádí se, že bylo vystěhováno 60 – 80 tisíc muslimů³². V srpnu 1993 Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě odsuzuje Srbsko za porušování práv v Sandžaku. Ugljanin požaduje autonomii na Srbsku a obviňuje Srby z genocidy proti muslimům v regionu. O rok později jsou někteří vůdci SDA zatčeni za sabotáž s úmyslem vyhlásit v Sandžaku nezávislý stát. Ještě v roce 1997 dochází k odstřelování v muslimské komunitě Razdaginja, která se nachází v obci Sjenica. Nejčastěji muslimové ze Sandžaku prchali do Bosny a Hercegoviny³³.

V posledních letech se objevilo několik případů, které poukazují na sílící radikalismus islámského extremismu v Sandžaku. První událostí, u které se dá zaznamenat náboženská radikalizace a nesnášenlivost určité části mladých muslimů, byla akce s letáky, které se objevily v roce 2002 v poštovních schránkách Bosňáků v Priboji, Prijepolji a Nové Varoši. V těchto letáčích vyzývala, aby neslavili spolu s křesťany svátky, jinak by tím dokázali svou oddanost satanovi. Tento počín byl odsouzen politickými stranami i náboženskými organizacemi s tím, že se jedná o vyvolání náboženské nesnášenlivosti.

Srbský ministr vnitra Dragan Jočić pronesl při svém projevu v parlamentu v březnu 2004, že jedno z největších bezpečnostních rizik pro Srbsko je skutečnost, že v některých městech v Sandžaku operují tzv. vahabisté. Naznačil tím, že nevyklučuje možnost, že by se tyto extremistické islámské

³² Minorities at Risk Project (2004). *Chronology for Sandzak Muslims in Yugoslavia*, 2004. UNHCR. (<http://www.refworld.org/docid/469f38f61e.html>, cit. 29. 6. 2015).

³³ tamtéž

skupiny mohly připravovat na provedení teroristického útoku³⁴. Přívrženci extremistického hnutí vahabistů se začali ve státech bývalé Jugoslávie objevovat v 90. letech. Dobrovolníci z arabského světa se přidávali k armádě Bosny a Hercegoviny a nakonec založili svoji vlastní jednotku, která nesla název El-Mudžahidin. Vahabisté žijí převážně v Bosně a v menší míře pak právě v Sandžaku. Nárůst počtu vahabistů v Sandžaku může mít za následek skutečnost, že se řada mladých Arabů v posledních dvaceti letech vzdělávala na arabských univerzitách³⁵.

V roce 2004 přišel plukovník Momir Stojanović, tehdejší velitel Vojenské bezpečnosti agentury, s tvrzením, že v Sandžaku existují extremisticko-teroristické organizace a že v budoucnu může být očekáván nástup jak terorismu, tak radikálního islámu na západním Balkáně, včetně Srbska a Černé Hory. Uvedl rovněž jména organizací, o které se má jednat. V Sandžaku mělo jít o organizaci Vehabija a Crvena ruža, v Makedonii Tarikat a v Kosovu buňku Al-Kaidy³⁶. Bosňácké politické strany samozřejmě toto tvrzení odmítly a předseda Strany za Sandžak, Fevzija Murić, označil Stojanovičovy výroky za útok na mír a stabilitu v regionu. Dále Murić udává, že jde o propagandu, která je produktem nárůstu nacionalisticko-pravicových sil v Srbsku, a o návrat fašistických organizací na srbskou politickou scénu. Prohlášení rovněž obsahuje i požadavek, aby byl Stojanović odvolán tehdejším ministrem obrany Borisem Tadićem. Ten prohlásil, že dramatická hrozba teroristických útoků neexistuje. Stojanović byl po měsíci odvolán z funkce, ale

³⁴ Borojević, Boba (2007). *Wahhabis endangering Serbia*. Serbianna. (<http://www.serbianna.com/columns/borojevic/054.shtml>, cit. 21. 6. 2015).

³⁵ Hećimović, Esad (neuvedeno). *Formiranje odreda „El Mudžahedin“*. (http://www.danas.rs/danasrs/feljton/formiranje_odreda_el_mudzahedin.24.html?news_id=161635, cit. 21. 6. 2015).

³⁶ Južne vesti (2015). *Momir Stojanović*. (<http://www.juznevesti.com/ko-je-ko/Momir-Stojanovic.sr.html>, cit. 21. 6. 2015).

zároveň povýšen do hodnosti generál-plukovníka³⁷.

V současnosti vyvolal velký rozruch příspěvek na sociálních sítích, který doslova vybízel muslimy v Sandžaku, aby se ozbrojili a připojili se k mudžahedínům. Společně měli bojovat proti srbským nacionalistům, již měli údajně napadnout město Nový Pazar. Srbský vicepremiér Rasim Ljajić vyjádřil obavy z toho, aby se region nevrátil opět do temné doby, přestože vytvoření islámské armády na tomto území není tolik pravděpodobné. Starosta Nového Pazaru, Meho Mahmutovic, ubezpečil obyvatele, že žádné nebezpečí nehrozí³⁸. Můžeme si ale všimnout rostoucí radikalizace společnosti, která může opět skončit válečným konfliktem. Sociální sítě mají v dnešním světě obrovský vliv a jsou schopny přesvědčit tisíce lidí a velmi efektivně a rychle s nimi komunikovat.

³⁷ Helsinki Committee for Human Rights in Serbia (2005). *Sandzak: Still a Vulnerable Region*. Annual Report 2004.

³⁸ Maksimović, Zoran (2014). Extremists stir up tensions in Serbia's Sandzak. *The Journal of Turkish Weekly*. (<http://www.turkishweekly.net/2014/09/23/news/extremists-stir-up-tensions-in-serbia-s-sandzak/>, cit. 29. 6. 2015).

5 Identita a vztahy

Sandžak má se Sarajevem, hlavním městem Bosny a Hercegoviny, zvláštní vazby. Během vysídlování muslimů ze Sandžaku se stala Bosna nejčastější destinací, kam uprchli. Podíl muslimů je zde 43%, avšak tento údaj pochází z roku 1991³⁹. I tak tam tvoří početnou komunitu.

5.1 Pojem Bosňák

Socioložka Aida Corović v Sandžaku poukazuje na to, že místní obyvatelé už mají sice ilyrské kořeny, ale více než před tisíciletím přijali slovanský dialekt, na rozdíl od jihu, kde se vytvořila z ilyrského jazyka albánština. Rovněž při porovnání Bosňáků a kosovských Albánců tvrdí: „*Jsme všichni Ilyrové, takže jsme geneticky asi stejní.*“⁴⁰“⁴¹

Během devadesátých let prošla přes Sandžak občanská válka v rámci Jugoslávie, několik armád a kontrabandu. I přes to všechno se vyhnul ozbrojenému konfliktu. Na počátku druhého tisíciletí bylo velmi rozšířené pašeráctví. Přes hornatá pohoří a horské stezky se díky koním a oslům pašoval hlavně cukr, tabák a drogy. Většinou s malou šancí na odhalení. Kromě pašeráctví je v Sandžaku problém s etnickou identitou. Rozdělení Bosňáků a Srbů je zde rovnoměrné. V roce 1993 muslimské politické strany v Sandžaku přistoupily na návrh muslimských intelektuálů v Sarajevu, aby se muslimští domorodí obyvatelé jmenovali Bosňáci. V srbské části Sandžaku byl návrh všeobecně přijat. Etnická identita je něco jiného než jazyk. Bosenský jazyk, dialekt, který vznikl ze srbochorvatštiny, se i přes podporu Sarajeva v Sandžaku

³⁹ MZV. *Bosna a Hercegovina*. Ministerstvo zahraničních věcí. (http://www.mzv.cz/jnp/cz/encyklopedie_statu/evropa/bosna_a_hercegovina/index.html, cit. 29. 6. 2015).

⁴⁰ Z angl. originálu „We are all Illyrians and genetically we're probably all the same.“

⁴¹ Naegele, Jolyon (2002). Yugoslavia: Sandzak's Bosniaks Search For Identity (Part 2). *Radio Free Europe Radio Liberty*. (<http://www.rferl.org/content/article/1101534.html>, cit. 29. 6. 2015).

neuchytil. Obyvatelé a úředníci v Novém Pazaru mluví o svém mateřském jazyku jako „nas jezik“ nebo „srbština“. V tomto jazyce je ovšem znát dřívější turecký vliv a rozdílný přízvuk. Co se týče slovní zásoby, mají více společného s bosenštinou než srbštinou, používanou ve středním a severním Srbsku. Bývalý jugoslávský ministr pro národní a etnické komunity, Rašim Ljajić, je sandžackým aktivistou a rázně odmítal pokusy Sarajeva ovlivnit problematiku jazyka. Problematické je i používání označení *Bosňák*. Tento termín je rozšířený a zarytý již od druhé světové války, kdy se muslimové ze Sandžaku, Bosny a Makedonie takto nazývali. V dnešní době jsou bosňácké enklávy v Turecku nebo Kosovu⁴². Důležité je si uvědomit, že to nejsou obyvatelé Bosny, ale pouze muslimové, kteří migrovali ze Sandžaku. Bosňácká identita je tedy teprve ve fázi zrodu a její další vývoj může trvat i několik desetiletí. Záleží na přístupu politických elit v Srbsku a Černé Hoře. Zajímavostí je, že diplomatické vztahy mezi Bosnou a Srbskem, potažmo Černou Horou byly obnoveny až na začátku druhého tisíciletí.

5.2 Vztahy se Sarajevem a okolními státy

V období jednoty bosňáckých politických stran, které trvalo až do roku 1999, bylo přijato Memorandum o autonomii Sandžaku a zvláštních vztazích s Bosnou a Hercegovinou. Memorandum schválila Bosňácká národní rada 19. července 1999 na svém pravidelném zasedání. V roce 2002 se srbský ministr Rasim Ljajić domníval, že v posledních letech panuje nedostatečná spolupráce mezi Bosnou a Sandžakem. Obvinil rovněž Bosňáky v Sarajevu ze selhání při projevu zvláštního zájmu. Gajo Sekulić, politolog ze Sarajevské univerzity, souhlasil a tvrdil, že je nepravděpodobné, aby se vzájemná rivalita a žárlivost mezi Sarajevem a Novým Pazarem vytratila. V roce 2003 byl v nepřítomnosti

⁴² Naegele, Jolyon (2002). Yugoslavia: Sandzak's Bosniaks Search For Identity (Part 2). *Radio Free Europe Radio Liberty*. (<http://www.rferl.org/content/article/1101534.html>, cit. 29. 6. 2015).

odsouzen ke dvaceti letům vězení Bosňák, který měl údajně zabít šestnáct Bosňáků v městečku Mioče. Případem se zabýval i Haagský tribunál. Srbská strana vyslala jasný signál, že pro ni není spolupráce s Haagem prioritou a podobné případy mají být zkoumány v místních soudech.⁴³

V Černé Hoře tamní vláda prezentuje pokus o zavedení možnosti výběru mateřského jazyka ve školách pro komunity Bosňáků, Černohorců či Chorvatů. Samozřejmostí je odpor ze strany prosrbsky orientovaných obyvatel. Určitý vliv má i Bosňácká národní rada Sandžaku, která má své protagonisty a intelektuály v Černé Hoře. Premiér Đukanović označil Bosnu a Hercegovinu nejen za mateřskou zem Sandžaku, ale také zdroj jejich regionální identity. Otázky ohledně bosenského jazyka v Černé Hoře s sebou nesou i možnost návratu Bosňáků k jejich národu a kultuře. V Černé Hoře je odhadem 15% Bosňáků a každým dalším tahem politických elit přicházejí o část své identity a jsou politicky dezorientovaní. Aby mohli Bosňáci začít řešit svou národní otázku, je potřeba, aby si uvědomili, že jim nemůže stačit proklamace politických vůdců. Důležité je věřit v sílu ducha a jejich kulturu, která stejně jako v Srbsku po desetiletí upadá⁴⁴.

Srbsko a Černá Hora si podaly přihlášku v roce 2009, respektive 2008, aby se mohly stát členy Evropské unie. Srbský prezident Tomislav Nikolić doufá, že by se Srbsko mohlo stát členem EU již v horizontu pěti let. Vyjednávání ohledně vstupu Chorvatska přitom trvala osm let. Palčivým problémem, který brání srbskému členství, je jihosrbská provincie Kosovo. Území, na kterém je převážná většina Albánců, v roce 2008 vyhlásilo nezávislost. To srbská vláda odmítá uznat a pořád považuje Kosovo za součást

⁴³ IFIMES. *SANĐZAK – A REGION THAT IS CONNECTING OR DIVIDING SERBIA AND MONTENEGRO?* (<http://www.ifimes.org/en/8016-sandzak-a-region-that-is-connecting-or-dividing-serbia-and-montenegro>, cit. 21. 6. 2015).

⁴⁴ tamtéž

svého území⁴⁵. Podle Nikoliće nikdy nedojde k tomu, aby Srbsko uznalo nezávislost Kosova. Toto stanovisko sdělil i předákům evropských zemí s tím, že pokud to bude důvod k neudělení členství v EU, tak si Srbsko nepřejí vidět ve svých řadách. Jestli se bude jednat o jediný důvod pro nepřijetí, zůstane svědomí Bělehradu čisté, protože budou všichni obyvatelé Srbska vědět, že udělali pro přijetí maximum. Odmítl rovněž možnost, že by kladné vztahy a spolupráce s Ruskem, na které byly v roce 2014 uvaleny sankce, mohly bránit v přijetí do Unie. Pokud by se Srbsko stalo členem, tak se Nikolić zavázal, že by respektovali společnou zahraniční politiku, tedy i sankce proti Rusku⁴⁶. V rozhovoru s Muamerem Zukorlićem, kterému jde o dosažení stejných práv pro Bosňáky, tvrdí, že jsou vystavováni diskriminaci a porušování kolektivních práv. Jako příklad uvádí strukturu zaměstnanců ve státních institucích a organizacích, které jsou pod přímým dohledem Bělehradu. V Novém Pazaru žije okolo 85% Bosňáků a u policie tvoří pouze 30% všech příslušníků zákona. Podobná situace je prý i v soudnictví nebo daňové a celní správě⁴⁷. Muamer Zukorlić se myšlenky samostatného Sandžaku nevzdává. Nemá ovšem zatím dostatečnou podporu. Lid jeho rétorice přesto věří už jen z důvodu tíživé situace, v jaké se Sandžak nachází. Tu podtrhuje korupce a nerovnost příležitostí. Zukorlić rovněž prohlašuje, že si lidé v Sandžaku budou žít jako v Monaku, jakmile dojde k osamostatnění. Podle občanského aktivisty Seada Biberoviće, který žije v Novém Pazaru, chce Zukorlić všechno řídit sám. Již nyní se nachází ve vedení Fakulty islámských studií a zároveň je zakladatelem institutu, který zkoumá srbské zločiny na muslimech. Bosenští muslimové si

⁴⁵ Česká televize (2014). Zeman: Doufám, že se vstupu Srbska do EU dožiju. (<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/268165-zeman-doufam-ze-se-vstupu-srbska-do-eu-dožiju/>, cit. 17. 7. 2015).

⁴⁶ Deník.cz (2015). *Srbský prezident: Kosovo neuznáme, na něco takového mohou přistoupit jen otroci*. (http://www.denik.cz/ze_sвета/srbsky-prezident-kosovo-neuzname-na-neco-takoveho-mohou-pristoupit-jen-otroci-20150509.html, cit. 17. 7. 2015).

⁴⁷ Vučenić, Danica (2010). *Srbiju ne osećam kao svoj dom. Nova sprska politička misao*. (<http://www.nspm.rs/prenosimo/srbiju-ne-osecam-kao-svoj-dom.html?alphabet=#yvComment27320>, cit. 17. 7. 2015).

stěžují na nerovné příležitosti a na malý podíl jejich zastoupení ve státních institucích. Problém jim způsobuje i hledání zaměstnání, ve kterém se bez úplatků nikam nikdo nedostane. Cesta k samostatnosti nevypadá moc otevřeně, protože jsou ostatní politické elity v Sandžaku zdrženlivější. Určitou podporu by mohl získat v Bosně a Hercegovině, která má radost, že Srbsko ztrácí pevnou půdu pod nohama. S podporou při vyhlášení nového státu však Sandžak zřejmě počítat nemůže⁴⁸.

Boje o moc v rámci Sandžaku zhoršuje místní i regionální napětí. Muftí Muamer Zukorlić a jeho islámská komunita Sandžaku vystupuje proti starostovi Nového Pazaru Sulejmanovi Ugljaninovi a Národní bosňácké radě Sandžaku, která se snaží o blízkou spolupráci s Bělehradem. Zukorlić má na své straně převážně městské voliče, zatímco Ugljanin cílí na odlehlé venkovské voliče a klade důraz na socialistické prvky. Potencionální hrozbou se mohou stát sandžačtí Bosňáci, kteří se vrátili po válce na území Srbska, ale předtím bojovali za Bosnu a Hercegovinu. Neexistují žádné místní organizace pro bosňácké veterány v Sandžaku (Oluić, 2008: nečíslováno).

V roce 2009 zavítal do Sandžaku vůdce Islámského společenství Bosny a Hercegoviny Mustafa Cerić. Při své návštěvě tvrdil, že jestli někdo může být faktorem stability v Sandžaku, tak je to Sarajevo. Zároveň sandžackým Bosňákům sdělil, že Bosňáci v Bosně a Hercegovině jsou s nimi. Podle něj tvoří jednu komunitu, žijící ve dvou státech. Rovněž dodal, že Bosňáci v Srbsku jsou nedílnou součástí Bosny a Hercegoviny, pokud jde o etnickou, národní a náboženskou identitu⁴⁹.

⁴⁸ Hospodářské noviny (2011). *Na jihozápadě Srbska se rodí nové Kosovo. Region Sandžak žádá autonomii*. (<http://zahranicni.ihned.cz/evropa-slovensko/c1-52700300-na-jihozapade-srbska-se-rodí-nové-kosovo-region-sandzak-zada-autonomii>, cit. 17. 7. 2015).

⁴⁹ Tanjug (2009). Cerić ne isključuje incidenate. Politika online. (<http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Ceric-ne-iskljuchuje-incidenate.lt.html>, cit. 17. 7. 2015).

V roce 2011 podepsal Alija Behmen, starosta Sarajeva, a Meho Mahmutović, starosta Nového Pazaru, Memorandum o spolupráci mezi oběma městy vzhledem k výročí 550 let od založení Nového Pazaru. Spolupráce se bude týkat partnerství v ekonomické, kulturní i vzdělávací sféře. Doufají, že dojde k upevnění vzájemné spolupráce a vytvoření přátelských vztahů a rozvoje obou regionů a zemí⁵⁰.

V roce 2011 zahájila ve Švédsku činnost neoficiální reprezentace Sandžaku. Bosensko-muslimský časopis Dnevni Avaz potvrdil, že v Göteborgu vznikla první exilová vláda Sandžaku. Muamer Zukorlić byl touto zprávou velmi potěšen a inicioval rovněž vytvoření sandžacké reprezentace v Bruselu a Washingtonu. Srbská vláda nereagovala na žádosti Sandžaku o udělení autonomie. Jejich prosby jsou ovšem nyní v hledáčku Západu. V dubnu 2011 navštívila německá kancléřka Angela Merkelová Bělehrad. Požadovala po Srbsku, aby úřady zajistily práva pro menšiny, jinak jim pohrozila, že by Srbsko nemuselo vstoupit do Evropské unie. V září se v regionu konalo setkání ministerstev zahraničí Srbska a Turecka, při kterém turecký ministr zahraničí Achmet Davutoglu otevřeně nabídl, že zprostředkuje vyřešení problému v Sandžaku⁵¹. Muslimové v Sandžaku mají sice své poslance ve Skupštině (srbský parlament), dva ministry, náboženské organizace i politické strany, pořád jim ovšem chybí teritoriální autonomie a uznání. Může se stát, že touha po osamostatnění vzroste a může dojít k podobnému incidentu jako v Kosovu.

Při řešení národní otázky v Srbsku je nutné zaměřit se na vztahy etnické většiny (Srbů) s národnostními menšinami, a to zejména v oblasti zapojení do politického života. Menšiny jsou politicky diskriminovány, protože není

⁵⁰ Grad Sarajevo (2011). *Gradonačelnici Sarajeva i Novog Pazara potpisali Memorandum o saradnji između dva grada*. (<http://www.sarajevo.ba/ba/stream.php?sta=3&pid=7812&kat=2>, cit. 29. 6. 2015).

⁵¹ Trukhachev, Vadim (2011). САНДЖАК: «НОВОЕ КОСОВО» ДЛЯ СЕРБИИ?. WIN.ru (<http://win.ru/informatsionnye-vojnny/1323758641>, cit. 17. 7. 2015).

uzákoněn žádný dokument, který by počítal s adekvátním zastoupením menšin v politickém životě. Nedostatek uznání bosenského jazyka je zároveň krokem, který popírá samotnou existenci Bosňáků. Srbsko a Černá Hora nejsou ještě připraveny na multikulturalismus, či spíše interkulturalismus. Postavení Sandžaku by mělo být jednou z hlavních otázek jak Srbska, tak i Černé Hory. Důležité je zachovat multietnické území Sandžaku jako mozaiku moderní i tradiční společnosti. Nad tímto transhraničním regionem by se měly pozastavit i mezinárodní společnosti a měly by jednat s cílem vytvořit podmínky pro demokratická práva jednotlivých národů.⁵²

⁵² IFIMES. *SANDZAK – A REGION THAT IS CONNECTING OR DIVIDING SERBIA AND MONTENEGRO?* (<http://www.ifimes.org/en/8016-sandzak-a-region-that-is-connecting-or-dividing-serbia-and-montenegro>, cit. 21. 6. 2015).

6 Závěr

V první kapitole - úvodu - své bakalářské práce jsem popsal téma a metodiku, pomocí které budu práci psát. Samostatnou podkapitolu tvoří struktura práce a její rozdělení na jednotlivé kapitoly. V úvodu jsem si rovněž stanovoval cíle a výzkumné otázky.

Ve druhé kapitole jsem se zaměřil na teorii týkající se regionů. Nejdříve jsem definoval region jako takový a popsal jeho možné dělení a nahlížení na něj. Podle Romancova je například rozdíl mezi přírodními a sociálními vědami, s tím že je možné region rozdělit na přírodní (ohraničený zemským povrchem, horami) a umělý (zásluhou činnosti člověka). Jeho další dělení se zabývá velikostí – makroregion, panregion a transhraniční region. Další teorie - Vidala de la Blachea - hovoří o prolínání znaků přírodního prostředí a člověka. Dle Švéda Björna Hettneho je region historická provincie v rámci národního státu. Klaus Rothe se pokusil regiony rozdělit také podle velikosti, nicméně použil jinou klasifikaci. Podle něho se dělí na mikroregion, mesoregion, makroregion a globální rovinu regionu (seřazeno vzestupně dle velikosti). Poslední podkapitolou první kapitoly byl podrobnější náhled na transhraniční region, který je tématem mé práce. V práci se hovoří o možných kritériích, jak definovat přeshraniční formu spolupráce. Důležité je si uvědomit, že neexistuje stejně jako v případě regionu jako takového jedna pravdivá definice a je nutné se na tento pojem dívat z různých stran pohledu.

Třetí kapitola se zabývala historickým exkurzem do transhraničního regionu Novopazarský Sandžak. Jednotlivé podkapitoly odkazovaly na příslušná období, která byla podrobněji rozebrána. Jelikož se jedná o území na Balkáně, docházelo tam k častým změnám velmocí, které tuto oblast připojili ke své říši či ji jen spravovali. Region byl součástí Osmanské říše, Rakouska-Uherska, Království Srbů, Chorvatů a Slovinců, dále pak loutkového státu za

druhé světové války, později socialistické Jugoslávie. Po rozpadu Jugoslávie oblast zůstala pod správou federace Srbska a Černé Hory. V roce 2006 vyhlásila Černá Hora nezávislost a v tu chvíli byl tento region rozdělen mezi dva suverénní a nezávislé státy. Dlouhodobá nadvláda Osmanské říše se podepsala na náboženském složení tamních obyvatel. Kvůli ekonomickým či sociálním výhodám velmi často konvertovali k islámu. Osmani rovněž velmi často brali chlapce z křesťanských rodin z území, které ovládali, a posílali je na převýchovu do Turecka. Tímto způsobem redukovali původní křesťanské Slované. Za doby socialistické Jugoslávie Tito náboženství nezakázal, jen omezil jeho působení pouze na církevní stavby a domácnost. Zástupci muslimů dokonce jezdili na mezinárodní konference, kde se stávali terčem pozornosti. Jejich náboženský život hrál ovšem podřadnou roli v jejich jinak světském způsobu života.

Čtvrtá kapitola se týká náboženství v Sandžaku. Mluví se v ní o tom, že zde sice jsou muslimové ve většině, ale početnou menšinu tvoří i křesťanští Černohorci či Srbové. Zajímavostí je, že vrcholní političtí představitelé Srbska, resp. Černé Hory mnohem radši při svých návštěvách v Sandžaku hovoří s duchovními vůdci než s jejich politickými protějšky. Obě náboženství jsou většinou konzervativní, ovšem islám v Sandžaku obsahuje i některé moderní prvky. Ženy ve velkých městech mohou chodit oblečené podle západní módy nebo někteří muslimové jí vepřové. Islám zde inklinuje k súfismu, což je spirituální forma islámu. Srbská pravoslavná církev je považována za jednu z nejkonzervativnějších pravoslavných církví na světě. Šátky přes obličej nosí i srbské ženy, a to převážně na vesnicích. Místní klerikové pak mohou často hlásat nepravdy a společnost tím naučit nenávisti k jiným náboženstvím. Islám v Sandžaku se začal po rozpadu 90. let 20. století radikalizovat, protože se muslimové cítili existenciálně ohrožení a tíhli k instituci, která by jim nabídla domov a bezpečí. Tou se pro ně stala mešita, která ovšem velmi snadno mohla

měnit jejich mentalitu k obrazu svému. Jistou spojitost se Sandžakem mají i tzv. vahabisté, což jsou fundamentalističtí muslimové, kteří mají svá radikální křídla. Druhá podkapitola se zabývá vznikem Islámského společenství a nedávnou výstavbou Fakulty islámských studií. Třetí podkapitola je věnovaná islámskému extremismu. Na počátku 90. let došlo k radikalizaci a drobným incidentům.

Poslední kapitola se zabývá identitou muslimských obyvatel Sandžaku – Bosňáků - a jejich vztahy s okolními státy. V Turecku či Kosovu existují bosňácké enklávy a někteří tvrdí, že jsou Bosňáci i obyvatelé těchto enkláv. Bosňácká identita je teprve ve svém zrodu a bude trvat desetiletí, než se dostane někam dál. Důležité bude, jak se k tomu postaví srbské a černohorské politické elity. Poslední podkapitolu tvoří vztahy s okolními státy, zejména Srbskem a Černou Horou. Elity v Sandžaku v čele s islamistickým vůdcem Muamerem Zukorličem nadále požadují teritoriální autonomii. Ten momentálně nemá dostatečně silnou podporu.

Můj přítel Ognjen Mrđa (shodou okolností absolvent naší katedry), který je ze Sarajeva, mi jednou zdlouhavě vysvětloval, jak to s identitou má on. Je vychován v pravoslavné rodině, jeho velká část rodiny pocházela ze Srbska. On se narodil a žije v Sarajevu. Vnitřně se cítí jako obyvatel Bosny a Hercegoviny a používá pojem „Bosňan“ a nesnese označení „bosenský Srb“. Rovněž díky rozhovorům s ním a jeho přáteli jsem se dozvěděl jeden zajímavý fakt o muslimech ze Sandžaku. V Sarajevu nedaleko oblasti Ilidža bydlí jeden „Sandžak“, který si v okolí plném rodinných domů musel postavit nejvyšší dům ze všech. Po dvou letech je to pořád jen holá stavba bez oken a interiéru, ale on se pyšní tím, že má nejvyšší dům v okolí. Rovněž je zajímavý fakt, že mladá generace v Sarajevu Sandžaky moc v lásce nemá. Přitom by Sarajevo mělo fungovat jako jejich mateřská země.

Tato práce by měla posloužit k hlubšímu poznání transhraničního regionu Novopazarský sandžak. Zvláště pak jeho historii, náboženství nebo identitě místních obyvatel. Cíle práce jsem částečně splnil. V této chvíli to nevypadá, že by měla vypuknout masivní radikalizace obyvatelstva či spontánní vyhlášení nezávislosti, jako v případě Kosova v roce 2008. Ovšem snaha získání autonomie v některých společenských kruzích nadále trvá. Nejdůležitější je, jak k této oblasti budou přistupovat politické elity. Černá Hora a Srbsko podaly přihlášky o členství v Evropské unii v roce 2008, respektive 2009. Pokud by nevstoupily oba státy současně, je možné, že by potom mohly vzniknout v regionu další problémy.

7 Seznam použité literatury

- Bakračević, Slavka (2006). Brane zgradu fakulteta. *Politika Online*. (<http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/t8307.lt.html>, cit. 21. 6. 2015).
- Bašovský, Oliver – Lauko, Viliam (1990). *Úvod do regionálnej geografie*. (Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo).
- Borojević, Boba (2007). Wahhabis endangering Serbia. *Serbianna*. (<http://www.serbianna.com/columns/borojevic/054.shtml>, cit. 21. 6. 2015).
- Cabada, Ladislav (2009). Úvodem: Možnosti a limity výzkumu evropského regionalismu. In: Cabada, Ladislav a kol., *Evropa regionů* (Plzeň: Aleš Čeněk), s. 5-24.
- Česká televize (2014). *Zeman: Doufám, že se vstupu Srbska do EU dožiju*. (<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/268165-zeman-doufam-ze-se-vstupu-srbska-do-eu-do-ziju/>, cit. 17. 7. 2015).
- Deník.cz (2015). *Srbský prezident: Kosovo neuznáme, na něco takového mohou přistoupit jen otroci*. (http://www.denik.cz/ze_sveta/srbsky-prezident-kosovo-neuzname-na-neco-takoveho-mohou-pristoupit-jen-otroci-20150509.html, cit. 17. 7. 2015).
- Doleček, Rajko (2004). Necenzurované obrazy z dějin Kosova a Metochie. *České národní listy*. (<http://www.ceskenarodnilisty.cz/clanky/kosovo-a-metochie.htm>, cit. 28. 5. 2015).
- Duda, Jacek (2011). Islamic community in Serbia – the Sandžak case. In: Górak-Sosnowska a kol., *Muslims in Poland and Eastern Europe. Widening the European Discourse on Islam* (Warsaw: University of Warsaw), s. 327-335.

Fakultet za islamske studije (2009). *Fakultet za islamske studije danas*. (<http://fis.edu.rs/2009/01/08/fakultet-za-islamske-studije-danas/>, cit. 21. 6. 2015).

Hećimović, Esad (neuvedeno). *Formiranje odreda „El Mudžahedin“*. (http://www.danas.rs/danasrs/feljton/formiranje_odreda_el_mudzahedin.24.html?news_id=161635, cit. 21. 6. 2015).

Helsinki Committee for Human Rights in Serbia (2005). *Sandzak: Still a Vulnerable Region*. Annual Report 2004.

Hladký, Ladislav (1996). *Bosna a Hercegovina: Historie nešťastné země*. (Brno: Nakladatelství Doplněk).

Hospodářské noviny (2011). *Na jihozápadě Srbska se rodí nové Kosovo. Region Sandžak žádá autonomii*. (<http://zahranicni.ihned.cz/evropa-slovensko/c1-52700300-na-jihozapade-srbska-se-rodí-nové-kosovo-region-sandzak-zada-autonomii>, cit. 17. 7. 2015).

Hzina, Stanislav (2014). *Kosovo pole - vítězství i tragédie jednoho národa. České národní listy*. (<http://www.ceskenarodnilisty.cz/clanky/kosovo-pole-vitezstvi-a-tragedie-jednoho-naroda.html>, cit. 29. 6. 2015).

Grad Sarajevo (2011). *Gradonačelnici Sarajeva i Novog Pazara potpisali Memorandum o saradnji između dva grada*. (<http://www.sarajevo.ba/ba/stream.php?sta=3&pid=7812&kat=2>, cit. 29. 6. 2015).

IFIMES. *SANDZAK – A REGION THAT IS CONNECTING OR DIVIDING SERBIA AND MONTENEGRO?* (<http://www.ifimes.org/en/8016-sandzak-a-region-that-is-connecting-or-dividing-serbia-and-montenegro>, cit. 21. 6. 2015).

IFIMES. SANDŽAK: REGIJA KOJA POVEZUJE ILI DELI SRBIJU I CRNU GORU? (<http://www.ifimes.org/ba/7965-sandzak-regija-koja-povezuje-ili-deli-srbiju-i-crnu-goru>, cit. 21. 6. 2015).

International Crisis Group (2005). *Serbia's Sandzak: Still Forgotten*. Europe Report No. 162, s. 4.

Južne vesti (2015). *Momir Stojanović*. (<http://www.juznevesti.com/ko-je-ko/Momir-Stojanovic.sr.html>, cit. 21. 6. 2015).

Krcić, Šefket (2011). POLITIČKI PROCESI U SANDŽAKU. *Bošnjaci.net*. (<http://www.bosnjaci.net/prilog.php?pid=42716>, cit. 21. 6. 2015).

Maksimović, Zoran (2014). Extremists stir up tensions in Serbia's Sandzak. *The Journal of Turkish Weekly*. (<http://www.turkishweekly.net/2014/09/23/news/extremists-stir-up-tensions-in-serbia-s-sandzak/>, cit. 29. 6. 2015).

Minorities at Risk Project (2004). Chronology for Sandzak Muslims in Yugoslavia, 2004. *UNHCR*. (<http://www.refworld.org/docid/469f38f61e.html>, cit. 29. 6. 2015).

Muratović, Admir (2013). Govor, prof.dr. Admira Muratovića, direktora Instituta za istraživanje genocida i zločina na promociji knjige „Sandžačko stoljeće od M. Šemsikadića do Zukorlića. *Sandžakpress*. (<http://sandzakpress.net/govor-prof-dr-admira-muratovica-direktora-instituta-za-istrazivanje-genocida-i-zlocina-na-promociji-knjige-%E2%80%9Esandzacko-stoljece-od-m-semsikadica-do-zukorlica>, cit. 21. 6. 2015).

- MZV. *Bosna a Hercegovina*. Ministerstvo zahraničních věcí.
(http://www.mzv.cz/jnp/cz/encyklopedie_statu/evropa/bosna_a_hercegovina/index.html, cit. 29. 6. 2015).
- Naegele, Jolyon (2002). Yugoslavia: Sandzak's Bosniaks Search For Identity (Part 2). *Radio Free Europe Radio Liberty*.
(<http://www.rferl.org/content/article/1101534.html>, cit. 29. 6. 2015).
- Novák, Petr (2010). Osmanská říše a otázka Bosny a Hercegoviny v letech 1878–1879. *Slovanský přehled. Review for the History of Central, Eastern and Southeastern Europe*. Vol. 96, No. 5, s. 523-573.
- Perkmann, Markus (2003). CROSS-BORDER REGIONS IN EUROPE. SIGNIFICANCE AND DRIVERS OF REGIONAL CROSS-BORDER CO-OPERATION. *European Urban and Regional Studies*. Vol. 10, No. 2, s. 153-171.
- Romancov, Michael (2002). *Region Evropa – Evropa regionů* [dizertační práce]. Praha: Univerzita Karlova. Institut politologických studií.
- Romancov Michael (2004): Politická geografie a geopolitika. In: Cabada Ladislav, Kubát Michal a kol., *Úvod do studia politické vědy*. (Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk), s. 407-454).
- Roth, Klaus (2007). What's in a Region? Southeast European Regions Between Globalization, EU-Integration and Marginalization. In: Roth, Klaus – Brunnbauer, Ulf, *Region, Regional Identity and Regionalism in Southeastern Europe*. (Berlin: InASEA), s. 17-43.
- Sandžačke novine (2012). *Berlinski kongres i stanje u Sandžaku*.
(<http://www.sandzacke.rs/bosnjaci/historijabosnjaka/berlinski-kongres-i-stanje-u-sandzaku/>, cit. 21. 6. 2015).

Savich, Carl (neuvedeno). Sandzak's Nazi Past: Still Forgotten. *Serbianna*. (<http://www.serbianna.com/columns/savich/072.shtml>, cit. 29. 6. 2015).

Sušické noviny (2014). *Albánie, země moře, hor a (schovaných) orlů*. 21/2014, 21. listopad 2014

Šesták, Miroslav (1998). *Dějiny jihoslovanských zemí* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny).

Tanjug (2009). Cerić ne isključuje incidentate. *Politika online*. (<http://www.politika.rs/rubrike/Drustvo/Ceric-ne-iskljuchuje-incidentate.lt.html>, cit. 17. 7. 2015).

The Economist (2011). *The troubles of Sandzak. Together we are stronger!*. 27. 8. 2011 (<http://www.economist.com/node/21526933>, cit. 29. 6. 2015).

Trukhachev, Vadim (2011). САНДЖАК: «НОВОЕ КОСОВО» ДЛЯ СЕРБИИ?. *WIN.ru* (<http://win.ru/informatsionnye-vojny/1323758641>, cit. 17. 7. 2015).

Vestinet (2014). *VIŠEVEKOVNA NESLOGA SRBA I MUSLIMANA, JEDNOG ISTOG NARODA RAZLIČITIH VERA*. (<http://www.vestinet.rs/pogledi/visevekovna-nesloga-srba-i-muslimana-jednog-istog-naroda-razlicitih-vera>, cit. 21. 6. 2015).

Vučenić, Danica (2010). Srbiju ne osećam kao svoj dom. *Nova srpska politička misao*. (<http://www.nspm.rs/prenosimo/srbiju-ne-osecam-kao-svoj-dom.html?alphabet=l#yvComment27320>, cit. 17. 7. 2015).

Wokoun, René (2008). Teorie regionu. In: Kolektiv autorů, Úvod do regionálních věd a veřejné správy (Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk), s. 63-71.

8 Resumé

This bachelor thesis focuses on the analysis of Novopazarski Sandžak region. Thesis should provide basic information about the region, excursion into its history, religion and relations with neighboring countries. Main goal of this bachelor thesis is historical analysis of the entire region since the first references in the Middle-Ages to the present. Furthermore, its goal is to highlight the most important and turbulent period, when both political and cultural changes were taking place, as well as observing relations with Bosnia and Herzegovina, which is considered the mother country of Sandžak.

The first part of my thesis is focused on region as such, its definition and possible division. Region can be examined from various angles and therefore there isn't one universal definition. Each author chose a different way of dividing the region, therefore only select few are mentioned in the thesis. The second part is a historical excursion into Sandžak region. I describe the fundamental cultural and political milestones. During its existence, the area belonged to the medieval Serbia, the Ottoman Empire, Austria-Hungary, afterwards to socialist Yugoslavia and now its territory divided between the independent states of Serbia and Montenegro. The third part deals with religion in Sandžak. Apart from the large majority of Muslims, Christian Orthodox minority lives in the region as well. Subchapters consist of general information about the religion, the emergence of the local Islamic community or Islamic extremism. The final part of this thesis reviews relations with Bosnia and Herzegovina and neighboring countries.

The conclusion summarizes acquired information. This thesis aims to map out the area historically in the cultural and political sphere and discover the nature of relationships with other states and how they changed over time.